

MEGY-E KÁRTÉRÍTÉSI JOGUNK AZ ELŐRELÁTHATÓSÁGI KLAUZULA ÁLTAL ELÉBB? FELRÓHATÓSÁG, ADEKVÁT KAUZALITÁS ÉS ELŐRELÁTHATÓSÁG A SZERZŐDÉSSZEGÉSSSEL OKOZOTT KÖVETKEZMÉNYKÁROK KEZELÉSÉBEN

„A patkószeg miatt a patkó elveszett, a patkó miatt a ló elveszett, a ló miatt a lovas elveszett, a lovas miatt a csata elveszett, a csata miatt az ország elveszett, máskor verdd be jól a patkószeget!”

1. Problémafelvetés

Némi humorral azt mondhatnánk, hogy a szerződésszegéssel, különösen a hibás teljesítéssel okozott következménykárok jelentősége a probléma mély jogszociológiai beágyazottságából is leszűrhető, hiszen a fent idézett korai népköltésben is megjelenik. A problémakör jelentősége valóban nem alábecsülendő. Gondoljunk bele például abba, hogy egyetlen, önmagában csekély értékű kapcsoló hibás volta, amelyet egy nagyteljesítményű gépsorba, netán atomeróműbe építenek be, micsoda károsodási láncolatot indíthat el.

A témakör kapcsán bizonyos elővizsgálatokat német-magyar jogösszehasonlításban már végeztünk, s ennek során a következménykárokhoz soroltuk a teljesítési érdeken túlmenő, így a szerződés tárgyának értékcsökkenéseként nem felfogható, kellékszavatossági igények által nem orvosolható, a jogosultat személyében és egyéb – a szerződés tárgyán túli – vagyoniában érő valamennyi érdeksérelmet, így az elmaradt vagyoni előnyt, a kárelhárítás és kárenyhítés költségeit, a jogosultat személyében érő károsodás vagyoni és nem vagyoni vonatkozásait egyaránt.¹ Nem tartozik a következménykárok körébe a szerződés tárgyának megjavítása és megjavíttatása a kötelezett költségére a Ptk. 306. § (3) bek. alapján még akkor sem, ha ennek összege a szerződés tárgyának beszerzési értékét, vagy összértékét

egyébként meghaladja. Kétségtől eltekintve következmenykár azonban a fenti felsorolás értelmében a termelés kiesésből fakadó kár, bérautó vagy más szükséges dolog bérleti díja illetve a jogosultat annak következtében érő kár, hogy a szerződésszegés miatt a továbbértékesítés, beépítés vagy egyéb jogügylet teljesítése során harmadik személyekkel szemben ő is szerződésszegésre kényszerül, s emiatt vele szemben igényt érvényesítenek. A következmenykárok sajátossága, hogy – ha nem is mindig teljes egészében – de kiszámíthatatlanok mind felmerülésük, fajtáik mind pedig összegszerűségük tekintetében, ezért jellemzően biztosítási fedezetük sem lehet korlátlan. A szerződésszegéssel okozott következmenykárok tehát egyrészt a kártérítési jog immanens bizonytalansága és kiszámíthatatlansága, másrészt pedig a szerződési joggal szemben támasztott, a méltányos és racionális, a megtérülési számításokat tükröző kockázatelosztásra irányuló törekvés gyújtópontjában helyezkednek el²

A szerződésszegéssel okozott következmenykárok fogalma és problematikája a később még részletesen tárgyalandó előreláthatósági klauzula részeként az új Ptk. közzétett javaslatában is megjelenik. Az 5: 114 § (2) bekezdése (az elmaradt vagyoni előny önálló kategóriaként történő) említése mellett a károsult egyéb vagyontárgyában bekövetkező károkat sorolja a következmenykárok fogalmába. Már helyütt rá kell mutatni, hogy a javaslat következmenykár-fogalma a fenti, dogmatikai értelemben vett meghatározásnál szűkebbnek tűnik, de legalább is értelmezési kérdéseket vet fel, amelyekre később még indokolt visszatérni.

Walter Wilburg osztrák jogtudós elmélete szerint a kártérítési jognak egy olyan önmagában kiegyensúlyozott, több tényező kombinációjából összeálló, mozgó rendszernek kell lennie, amelynek elemei – kissé leegyszerűsítve az okozatosság, a felróhatóság (az eredetiben: vétesség) és a kárfogalom – egyenként különféleképpen kialakíthatók, az egyes elemek határai a jogi kultúrától függően szűkebben és tágabban is megvonhatók, de összességükben egyensúlyi helyzetet, igazságos kockázatelosztást és felelősségi rendet kell kiadniuk.³ Az egyensúlyi helyzet úgy is előállhat, hogy a teljes kártérítés elvének korlátlan fenntartása mellett a jogalkotó ill. a bírói gyakorlat nagyvonalúbb a kimentés (felróhatóság) terén, illetve szűkebben határozza meg az okozatosság fogalmát és határait. Ezzel ellentétes koncepció is elképzelhető: a kimentést akár el is lehet szakítani a felróhatóság követelményétől (ahogy ezt pl. a szerződésszegések tekintetében az új Ptk. javaslatának 5: 113. §-a is tartalmazza), s az okozatosság határait változatlanul hagyva (?) az egyensúlyi helyzet a kárfogalom, vagy a megtérítendő károk körének szűkítésével (pl. előreláthatósági korláttal) is elérhető. E rövid dolgozat azt a kérdést vizsgálja, hogy milyen egyensúlyi helyzet áll elő a hatályos Ptk. megoldása és az új Ptk. javaslatában kirajzolódó kom-

bináció alapján. Indokolt-e a változtatás. Kiszámíthatóbbá válik-e a szerződésszegéshez kapcsolódó kockázat az előreláthatósági klauzula által. Inkább megközelíthető-e az új megoldással az a kívánatos célállapot, hogy a szerződési jog diszpozitív szabályai olyan kártérítési rendszert alkossanak, ami a legnagyobb össztársadalmi haszon realizálását és a legkisebb kollektív illetve egyéni költség keletkezését segíti elő. Azaz röviden: megy-e az előreláthatósági klauzula által kártérítési jogunk elébb. Jelent-e a tervezett koncepcióváltás a (magyar) kártérítési jog fejlődéstörténetében akkora előrelépést, mint amekkora jelentőséget – s ehelyütt utalunk a címben szereplő archaizáló kérdésfeltevés eredeti változatára – Vörösmarty a könyveknek tulajdonít? A vizsgálat a wilburgi modell tényezőire korlátozódik, a kárenyhítési kötelezettséget és az egyes kártényezők belső korlátait, határait (meddig kell megtéríteni az elmaradt vagyoni előnyt, jelent-e a használat lehetőségétől való megfosztás önmagában vagyoni kárt, mely tényezők játszanak szerepet a nem vagyoni károkat más típusú előnnyel helyettesíteni hivatott összeg bírói megállapítása során, mit kell megtérítenie a károkozónak, ha a javítási költség meghaladja a szerzési értéket ill. a sérült vagyontárgy korábbi értékét, stb.) ehelyütt nem teszi tárgyává. Ugyanakkor, mivel a szerződésszegés témakörében – különösen a hibás teljesítéssel okozott károk kapcsán – közzétett döntések száma nem túl sok, a felróhatóság és az okozatosság tekintetében az elemzést ki kell terjeszteni e tényezők általános, nem szerződésszegés-specifikus összefüggéseire is.

2. A *hatályos Ptk. szabályozása és gyakorlata: a felróhatóság*

2.1. *Mire vonatkozik a felróhatóság?*

A modern kártérítési jog egyik alapelve a felelősségi feltételek és a kártérítés szigorú elválasztása, vagyis ha a felelősség feltételei – köztük a felróhatóság – fennállnak, akkor a károkozónak a teljes kárt meg kell térítenie. A felróhatóság (és a hozzá kapcsolódó teljes kártérítés elve) tehát „mindent vagy semmit” jellegű, kárelosztásra (felróható károsulti közrehatás ill. a kárenyhítési kötelezettség felróható elmulasztása hiányában) nem ad lehetőséget, s így a következménykárok korlátjaként aligha fogható fel, még annak ellenére sem, hogy Wilburg mozgó rendszerében egy fontos kritériumot képez.

E szigorú dogmatikai elkülönítés nem feltétlenül tükröződik a joggyakorlatban. A második világháború előtti magyar magánjogban mind az előre nem látható, rendkívüli károk⁴, a nem vagyoni károk⁵, mind pedig az elmaradt vagyoni előny⁶ megtérítésének az volt a feltétele, hogy a károkozó a károkozó magatartást szándékosan, de legalább súlyos gondatlansággal

kövesse el, vagyis egyenes arányosság volt a felróhatóság foka és a megtérítendő károk fajtái, mértéke között.

Mind a joggyakorlatban kialakultak olyan megoldások, mind pedig a szakirodalomban megjelentek olyan nézetek, amelyek rejtetten vagy többé-kevésbé nyíltan áttörték a felelősség megalapozása és mértéke közötti dogmatikai válaszfalat és a felróhatóság fokát a megtérítendő kár mértéke tekintetében, illetve az egyes kártényezők okozatossági láncolatban elfoglalt távolsága szerint figyelembe vették. *Marton* lényegében az adekvát kauzalitás tanát sem tekintette másnak, mint a tipizált vétkességnek az egyes konkrét kárkövetkezményekre történő kivetítésének.⁷ Az újabb szakirodalom is diagnosztizálja az okozatosság és a felróhatóság összekeveredését a bírói gyakorlatban.⁸ Az előreláthatósági követelmény félreértelmezése is hasonló eredményre vezethet. A felróhatóságot esetenként – a klasszikus gondatlanságfogalomhoz közelítve – úgy határozzák meg, hogy a károkozó az általános társadalmi elvárhatósági mérce keretében vajon számolható-e cselekvése, vagy mulasztása következményeivel, e következményeket előrelátható-e. Ez az előreláthatóság azonban semmiképpen sem azonos a Bécsi Vételi Konvenció 74. cikkében és számos nemzetközi modell-egyezményben szereplő előreláthatósági klauzulával, hiszen ez utóbbi a megtérítendő kár mértékére vonatkozik, ezzel szemben a felróhatóság részeként értelmezett előreláthatóság körében a következmények alatt természetesen nem az egyes károkat kell érteni, hanem a szerződészegést, a károkozás pusztá tényét, lehetőségét, mint a magatartás következményét a felelősségi feltételek oldalán⁹. Az előreláthatósági követelmény szándékolt és nyomatékosan javasolt kiterjesztése az egyes kárkövetkezményekre a felróhatóság keretében jelen van *Bauer* felfogásában is. Álláspontja szerint az esetleg bekövetkező, előrelátható kárnak a képzete is eleme az adott helyzetben általában elvárható magatartásnak, így a magatartási norma, a felróhatóság lenne az, ami a megtérítendő károk körét az előrelátható károokra korlátozza.¹⁰ *Maga Marton* is azt javasolja, hogy az okozatossági láncolat elvágása végső soron a felróhatóság helyébe visszahelyezendő, immár tisztán morális tartalmú vétkesség foka szerint történjen meg, ha másként nem, a prevenciót követően vizsgálandó érdekszempontra keretében.¹¹ Ugyanerre az álláspontra helyezkedik *Zlinszky*, *Marton Géza* törvényjavaslatának általa átdolgozott változatával.¹² E megoldás azonban nem kevesebbet jelent, mint a proporcionális felelősség konstrukciójához való részleges visszatérést, amit hivatkozott műveiben maga *Marton* is érzékel.

A felróhatóság foka mind a mai napig befolyásolja a nem vagyoni károk kompenzálásaként megállapított összeg nagyságát¹³, s. az új Polgári Törvénykönyv közzétett javaslatára és indokolása szerint a nem vagyoni

kártérítés helyébe lépő, pusztán a személyiségi jogi jogsértésen alapuló sérelemdíj nagyságának megállapítása során is szerepet fog játszani.¹⁴ Közvetve a kárenyhítési kötelezettség megsértése és a felróható károsulti közrehatás miatti kármegosztás kapcsán is el lehet jutni arra az eredményre, hogy a károkozó felróhatósága – ebben az esetben a károsult szintén felróható tevékenységével vagy mulasztásával összevetve és összemérve – befolyásolja a kármegosztás arányát, így a fizetendő kártérítés összegét is. Bár a Ptk. 340. §-ához kapcsolódó PK 36 sz. állásfoglalás szövegezése alapján nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy az okozás, közrehatás aránya, vagy pedig a felróhatóság összemérése játssza-e a döntő szerepet a kármegosztás arányainak kialakítása során, mégis, mintha végső soron a felróhatóság elsődlegességéhez jutna el az állásfoglalás.

2.2. A felróhatósági követelmény tartalma és fokozatos objektivizálódása

Dogmatikailag tehát nem helytálló, hogy a felróhatóság mértéke befolyással bír a fizetendő kártérítés összegére, a joggyakorlatban a fent ismertettek szerint mégis tapasztalható ez a jelenség. Ha azonban ez így van, akkor tisztázni kell a felróhatóság mibenlétét, tartalmát, s azt is, hogy e dogmatikai kerülőutas megoldás segítségével kiszámíthatóvá válik-e a szerződéses kockázatosztás, ad-e a felróhatóság használható támpontokat a szerződésszegéssel okozott következménykárok határainak kereséséhez.

A felróhatóság dogmatikai tartalma a mai modern magánjogban egyértelműen meghatározott, ami elsősorban *Eörsi Gyulának* köszönhető. Felelősségi koncepciójában közismerten a prevenció volt az elsődleges cél és kiindulópont, ennek megfelelően a felelősségre vonást addig tartotta megalapozhatónak, amíg ezen eszközzel a károkozó magatartását befolyásolni lehet. Ez abban az esetben áll fenn, ha a következményekkel számolt, vagy számolnia kellett (volna). Eörsi ekképpen hidalta át a hagyományos vétkességi kategóriák (szándékosság és gondatlanság) és az általa tételezett egységes felróhatósági skála közötti szakadékot. S hogy mivel kellett volna számolni, azt nem más, mint a magatartásokkal szemben támasztott társadalmi elvárás határozza meg.¹⁵ A társadalmi elvárás, az adott helyzetben elvárható magatartás követelménye a filozófiai különös szintjén fogalmazódik meg, s így óhatatlanul tipizáláshoz, elvárhatósági ideáltípusok kialakulásához vezet: mit lehet a károkozóhoz hasonló személytől hasonló helyzetben elvárni, vagyis az objektív mércét az adott helyzet relativává teszi.¹⁶ *Rudolf* „életviszonybeli átlag gondosságnak” nevezi e magatartási követelményt.¹⁷ Objektivizált absztrakt mércéről van tehát szó, aminek immár semmi köze a hagyományos, etikai tartalmú vétkességhez.¹⁸

A tipizálási gondolat vezet tovább a felróhatóság határainak meghúzása során is. Már a hatvanas években megjelent a szakirodalomban az a nézet, amely szerint a „szocialista szervezetekkel”, ma úgy mondanánk a gazdálkodó szervezetekkel, a gazdasági életben részt vevő szervezeti jogalanyokkal szemben magasabb elvárások támaszthatók és támasztandók¹⁹, hiszen e szervezetek szervezetten több erőforrást tudnak mozgósítani annak érdekében, hogy tevékenységükkel összefüggésben károkozásra ne kerüljön sor. Bár van olyan felfogás, amelynek képviselője e nézetet már meghaladottnak tekinti²⁰, annyiban mindenképpen egyet kell érteni Eörsivel, hogy az objektív szervezési, vezetési, műszaki, „üzemi-léggöri” lehetőségek magasabb elvárhatósági szintet indikálnak, így többek között nyersanyag- vagy munkaerőhiánnyal egy gazdálkodó szervezet aligha védekezhet. Ehhez kapcsolódóan ő állapítja meg elsőként, hogy e szervezetek szerződészegésért való felelősség alóli kimentési lehetősége nagyon szűk, a felelősség szintje valójában megközelíti a vétkességtől független felelősség szintjét.²¹

A felróhatóság általános jellemzőiből is adódik a szakértelem szerinti tipizálás. A szakértőnek szakmáját korszerű szinten kell ismernie, s a laikus-sal szemben többlét-felvilágosítási kötelezettséggel tartozik – írja újfent Eörsi.²² *Szalma* eszerint alakítja ki az adott helyzetben általában elvárható magatartás három szintjét, s különböztet a diligens pater familias, azaz a saját ügyeiben tanúsítandó figyelmesség, gondosság; a technikai, szakmai gondosság; valamint a jó vállalkozó (kereskedő, üzletember) gondossága között.²³ A leggyakrabban említett szakmák e körben az orvos, az ügyvéd, a mérnök, a példák sora esetenként kiegészül a felszámolóval, a biztosítási ügynökkel és a gazdasági társaság vezető tisztségviselőjével is.²⁴ A gondosság szintjét e körben természetesen nemcsak az írott szabályok, hanem az adott szakmában ismert szokványok is befolyásolják. További csoportképző elemek lehetnek az életkor és az egészségi állapot, illetve akár a hivatali beosztás is.²⁵ *Petrik* mindezen túlmenően a prevenciót, a közfelfogást és a fogyasztóvédelmi érdeket is említi mint a felróhatóság tartalmát meghatározó tényezőket, konkrét példákkal azonban mindezt nem támasztja alá.²⁶

A felróhatóság, többé-kevésbé egységesen meghatározott tartalma ellenére igen sok kritikát kapott a mindenkori szakirodalomban. Leghevesebb kritikusa *Marion Géza*, aki szerint a felróhatóság azonos az egyén morális megítéléséről való lemondással; a felróhatóságon alapuló felelősség nem más, mint (leplezett) tárgyi felelősség. Ahelyett, hogy belátnánk a culpa-fogalom alkalmatlanságát a kártérítési jogban, azt mindenféle jogi csűrés-csavarással tárgyi felelősséggé alakítjuk, ami nem más, mint

„tudománytalan szükségfogyás: fogalombamisítás, önmagunk áltatására, s mások megtévesztésére.”²⁷ E dogmatikai csúsztatáson túl – Marton szerint – hiányzik az, ami egy mértéknek elengedhetetlen kelléke: „*hogy állandó, változatlan és könnyen érzékelhető legyen. Gumiszalagból nem lehet rőföt csinálni. A bonus paterfamilias mértéke pedig nyúlékony, változó mérték*”.²⁸ A kritikához Súlyom László is csatlakozik. A joggyakorlat a vétkességet az elvárhatóság túlfeszítésével összemossa az objektív felelősséggel, mivel az elvont mérték el nem érését tekintni akarati hibának.²⁹ Petrik Ferenc a felróhatósági kritérium védelmére kelve kifejti, hogy ha a cselekvő tudati állapotától függetlenül is, de méri a vétkességet.³⁰ A fenti érvek összemérése pusztán elméleti jellegű – bár korántsem felesleges – vitát eredményez. A gyakorló jogász szempontjából azonban valószínűleg kevésbé mérvadó, hogy a hatályos kártérítési jog felelősségi mércéje dogmatikai szempontból helytálló-e, vagy sem. E szempontból inkább az a döntő kérdés, hogy működőképes, a gyakorlatot megfelelő valószínűséggel, ha nem is teljes bizonyossággal orientáló mércéről van-e szó. Az elv, szabály, jogintézmény működőképesége azonban gyakorlati szemszögből is aggályos. A huszadik század második felében illetve posztmodern korunkban egyre gyakrabban rejtőzik az emberi cselekvés technikai, szervezeti mechanizmusok mögé: a cselekvés és a felelősség technicizálódásáról, anonimizálódásáról lehet beszélni. E gazdasági-szociológiai szükségszerűség és a szervezetekkel szemben támasztott magasabb elvárások vezetnek olyan, már a bírói gyakorlatban is érzékelhető tendenciákhoz, hogy szerződészegés esetén a kimentés szinte minden esetben csak akkor lehetséges, ha a károkozáshoz működési körön kívüli elháríthatatlan ok vezetett.³¹ A felróhatóság egy további problémáját érzékeli és érzékelteti plasztikus példával Bárdos Péter³², amit az objektivizált felelősség bírói reszobjektivizálódásának is nevezhetnénk. Nevezetesen, azt nem tudja vizsgálni a bíró, hogy a károkozó úgy viselkedett-e, ahogy „*az adotthoz hasonló helyzetben a harmincéves, kétgyerekes, nagyvárosban lakó elektromérnökök szoktak*”, mert erre nézve hiányosak az ismeretei, hanem pusztán azt, hogy e személyeknek a bíró elképzelése szerint hogyan kellene viselkedniük. Bárdos szerint a törvényrontó gyakorlat arra vezethető vissza, hogy a bíró az elvárhatóság „*tetszetős elméleti konstrukciójával valójában nem tud mit kezdeni.*”

Az elméleti és a gyakorlati aggályok együttesen vezettek ahhoz, hogy a szakirodalomban mind többen javasolták a felróhatósági feltétel eltörlését a szerződészegéssel okozott károk tekintetében.³³ Vékás Lajos a modern szerződési jog kockázatosító funkcióját hangsúlyozza a hagyományos felelősségi felfogással szemben, amely szerint még az individuális emberi

hiba került szankcionálásra. Kifejti továbbá, hogy „...a szerződéses kötelezettségvállalás nem vagy nem szerződésszerű teljesítésének szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye”.³⁴ Az új kódex közzétett javaslatának 5:113. §-a szerint a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség immár felróhatóságtól független alapú lesz, kimentésnek csak akkor lesz helye, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, „*hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, elháríthatatlan körülmény okozta, amely a szerződéskötés idején nem volt előrelátható.*”³⁵ Az indokolás e szigorított kimentési mércét akképpen értelmezi, hogy a kötelezettség a tudomány és technika adott állása szerinti ésszerű költségráfordítással kerülje el a szerződésszegéshez és károkozásához vezető körülményeket, amelyeket a szerződéskötéskor előre látott vagy látnia kellett, illetve a káros körülményeket hárita el.³⁶

2.3. A felróhatóság egyes különös kérdései szerződésszegéssel okozott károk esetén

A felróhatóság tartalmának meghatározása során olyan elemek is szerepet játszanak, amelyek tipikusan a szerződéses felelősség körében merülnek fel. A fentebb tárgyalt szakértelem is leginkább szerződések teljesítéséhez kapcsolódik. Ezt egészíti ki a szolgáltatás természete és a hiba jellege³⁷, továbbá mindazon szempontok, amelyek a jog gazdasági elemzése körében felmerülnek, s ehelyütt – területi korlátok miatt – nem kerülnek részletesen bemutatásra. A társadalom gazdasági teherviselő képessége már a szocializmus éveiben is említésre került, természetesen anélkül, hogy e felvetés bármiféle gazdasági elemzés keretében jelentkezett volna.³⁸ A rendszerváltást ill. az azt megelőző gazdasági nyitást követően a hazai szakirodalom is fogékonnyá vált a gazdasági elemző irányzat befogadására: *Nochta Tibor* már egy 1989-ben megjelent cikkében rámutat, hogy a vétkességfogalom keretében gazdasági-célszerűségi elemeket is figyelembe lehet, s kell venni, mint pl. Learned Hand formulája.³⁹

A felróhatóság vizsgálata különösen nehézkes lehet hibás teljesítés esetén, különös tekintettel arra, ha az eladó a terméket minden változtatás nélkül továbbértékesíti, vagy a vállalkozó hasonlóképpen beépíti a műbe a (mástól vásárolt, beszerzett) alkatrészt, terméket. Ebben a helyzetben a szerződéses főkötelezettség megszegése kapcsán vizsgálandó felróhatóság egy mellékkötelezettségtől, annak fennállásától vagy fenn nem állásától függ, nevezetesen, hogy van-e a közvetítő kereskedőnek, illetve a vállalkozónak ellenőrzési, megvizsgálási kötelezettsége és az pontosan meddig terjed. Hiába állapítja meg a bíróság, hogy a kötelezettnek nem felróható a hiba megléte, ha marasztalja e mellékkötelezettség megszegése miatt. A

nyolcvanas években, de még a kilencvenes évek közepéig is az az álláspont tűnt dominánsnak, mely szerint ezekben az esetekben a kereskedőt ellenőrzési kötelezettség nem terheli.⁴⁰ Ezzel ellentétes nézetek és döntések is ismertek.⁴¹ A kérdés a teljesítési segéd fogalmának kiterjesztő értelmezésével is megkerülhető, illetve megoldható. Hiába adunk ugyanis nemleges választ arra a kérdésre, hogy terheli-e megvizsgálási kötelezettség a közvetítő kereskedőt, vagy a vállalkozót, ha nemcsak azt tekintjük teljesítési segédnek, akit a kötelezett a konkrét szerződés teljesítéséhez igénybe vett, hanem a Szegedi Ítéltábla közzétett döntésével, *Kemenes István* felfogásával és immár az új Ptk. javaslat hivatalos szövegével összhangban azokat is, akik a kötelezettel (úgy általában, tekintet nélkül a konkrét teljesítendő szerződésre) külön szerződéses jogviszonyban álltak, vagy akár nem is álltak vele szerződéses jogviszonyban, hanem a szerződési láncolat távolabbi pozíciójában helyezkednek el.⁴² Eszerint teljesítési segéd a szerződési lánc minden tagja a gyártótól kezdve az importőrön át valamennyi közvetítő joganalyig. Így bármely stádiumban is keletkezett az áru vagy a szolgáltatás hibája, a kötelezett, ha másként nem, a teljesítési segédért való felelősség szabályai szerint felelni fog a jogosulttal szemben, ami akkor is elgondolkodtató, ha ennek következményeit – az általános és különös időbeli korlátok között – regressz igényként érvényesítheti a láncolat tagjaival szemben.

Minderre és a fent kifejtett objektivizálódási tendenciára tekintettel már nemcsak a Javaslat alapján de lege ferenda, hanem de lege lata is elmondható, hogy szerződésszegés esetén a kimentés aligha lehet sikeres.

2.4. Alkalmos korlát lehet-e a felróhatóság?

A fenti elemzésből levonható a részkövetkeztetés, hogy a felróhatóság semmiképpen sem alkalmas a szerződésszegéssel okozott következménykérdőért való felelősség behatárolására. A felróhatóság felelősségi feltétel, fennállása, fenn nem állása, továbbá foka vizsgálatának kiterjesztése a kárkövetkezményekre csak dogmatikai szempontból következtelen, mondhatni „rendeltetésellenes” jogalkalmazási technikák útján lehetséges.

Ha előlött még szemet is lehetne hunyni, akkor is nyilvánvaló, hogy a felróhatóság aligha tölthet be felelősségkorlátozó funkciót, hiszen jelenlegi értelmezésében erre teljesen alkalmatlan. Bár kétségtelen, hogy magán-személyek is teljesítenek szerződéseket, a gazdasági forgalomban nagyobb súllyal vesznek részt szervezeti joganalyok, akikkel szemben az elvárhatóság mércé már eleve szigorúbb. E professzionális szolgáltatók természetesen egy-egy szakágazat képviselőiként tevékenykednek a piacon, ami az elvárhatóság mércét tovább emeli. Ennek eredményeképpen a bírói gyakorlat ma már csak elháríthatatlan külső ok fennállása esetén engedi,

fogadja el a kimentést. Az adott helyzetben általában elvárhatóság az ügyben eljáró bírónak az elvárhatóságra vetített elképzelései, szubjektív véleménye prizmáján is torzulhat, bár ez kétségtől minden jogi megoldásra igaz, s nem is jogi, hanem inkább szociológiai, pszichológiai, döntéseméleti fölvetés. S ha mindezek ellenére a kimentés még sikerülne is, a kötelezett még mindig felelősségre vonható lenne mellékkötelezettség megszegése, vagy a teljesítési segédért való felelősség címén. A felróhatóságról, mint a szerződésszegéssel okozott következménykárokért való felelősség korlátjáról tehát alighanem de lege lata is le kell mondanunk.

3. A hatályos Ptk. szabályozása és gyakorlata: az okozatosság, az adekvát kauzalitás tana

Más országok jogrendszerei, például a német jog élesebb (terminológiai) különbséget tesznek a természettudományos és a jogi okozatosság között. Az okozatosság (Kausalität) fogalmát fenntartják a természet törvényeinek; azon jogpolitikai, akár a törvényhozó által akár a bírói gyakorlat szintjén megfogalmazott eszközök összességét pedig, amelyek a parttalan, méltánytalan kártérítési igényeknek kívánnak gátat vetni, beszámításnak (Zurechnung) nevezik. Meggyőző ez a különbségtétel, hiszen a mi fogalmaink szerinti okkiválasztó elméletek, a jogi okozatosság különféle válfajai valóban szükségképpen igen messze állnak a korlátlan természettudományos okozatossági összefüggésrendszerektől. E szempontból nagyobb a szakadék a természettudományos okozatosság és a jogi okozatosság (vagy beszámítás), mint a felróhatóság és a jogi okozatosság, (vagy beszámítás) között. A felróhatóság tartalma és a jogi okozatosság egyaránt jogpolitikai döntéseken alapulnak, nem véletlen tehát a közös gyökerű latin nyelvű terminológia sem, amely a felróhatóságot a szubjektív (jogi) beszámíthatóság, az imputatio iuris, míg a jogi okozatosságot az objektív (ténybeli) beszámítás, az imputatio facti körébe sorolja.⁴³

Különbség azonban a felróhatóság és a jogi okozatosság között, hogy míg az előbbi csak felelőség-megalapozó tényező, felelőségi feltétel lehet (legalább is dogmatikai szempontból helyes alkalmazásában), addig az utóbbi mind felelőség-megalapozó (ha a károkozó magatartás és annak eredménye között vizsgáljuk), mind pedig felelőség-kitöltő (a károkozó magatartás eredménye és az egyes kárkövetkezmények között vizsgálva) szerepet is betölthet. Ezen elhatárolás a hazai gyakorlatban nem mindig jelenik meg ebben a formában.

Elsősorban a felelőség-kitöltő okozatosságtól remélhetjük, hogy a szerződésszegéssel okozott következményárokért való felelősség határai tekintetében támpontokkal fog szolgálni.

3.1. Az adekvát kauzalitás tana

3.1.1. Az adekvát kauzalitás tanának kialakulása és elméleti tartalma

A második világháború előtti magyar magánjogban a bírói gyakorlat a *Traeger* nevéhez köthető német okozatosság-felfogást, az adekvát kauzalitást követte. A jogirodalom jelezte az elmélet bizonytalanságait, ahogy *Kauser* fogalmazott: „ez az elmélet a gyakorlatban sem lehet éppen őrangyala a jogegységnek és a jobbiztonságnak...”.⁴⁴ *Marton* elvetette a tipizált vétkességet és annak kárkövetkezményekre való kivetítését, az adekvát kauzalitás tanát. Ehelyett új elméletet dolgozott ki, amelyben a felelősség határainak megvonását elsősorban a prevenció alapján kell elvégezni, ezt egészítik ki az egyéni és a szociális érdekmérlegelés, majd a kárelosztás, mint kiegészítő szempontok. E szempontok vizsgálatát valamennyi kárkövetkezmény kapcsán külön-külön el kell végezni.⁴⁵ *Marton* elmélete – bár máig hat – nem tudott uralkodóvá válni, így az adekvát kauzalitás tana újrafelfedezésének, tartalommal való kitöltésének és újradefiniálásának feladata *Eörsi Gyulát* találta meg.

Eörsi felfogásában a felelősség határa addig tart, amíg az egyén cselekvései a jog eszközeivel befolyásolhatók. A jogalkotás szintjén ezt a jogellenesség; az egyedi esetek, vagyis a jogalkalmazás szintjén pedig a felróhatóság jeleníti meg. A releváns ok nem más, mint a jogellenes felróható magatartás. Az okozatosság *Eörsinél* a felelősség minden más tényállás-lemében jelen van, egységbe rendezi a többi feltételt, de sehol sincs önálló jelentősége, nem önálló tényező.⁴⁶ A későbbi szerzők mindezt úgy fordították le a gyakorlat nyelvére, hogy azok a kárkövetkezmények okozatosak, amelyek bekövetkezésével a károkozó a károkozás időpontjában számolható⁴⁷, amely károk lehetőségével a jogellenes cselekmény következményeként – a tudományos felkészültség, a társadalmi tapasztalatok alapján – számolni lehet.⁴⁸ Szerződésszegéssel okozott károk esetén a károkozás időpontja a szerződésszegés időpontját jelenti. Az adekvát kauzalitás sem jelent tehát mást, mint egyfajta előreláthatósági tesztet, szemben azonban a később elemzendő előreláthatósági klauzulával, a vizsgálat „referencia-időpontja” nem a szerződéskötés, hanem a szerződésszegés, a károkozás. A szakirodalom – néhány sporadikusan megjelenő utalástól eltekintve – hallgat arról, hogy tulajdonképpen mit is kell a károkozónak előre látnia ebben az időpontban: bármilyen kár bekövetkezésének absztrakt lehetőségét? A lehetségesen bekövetkező károsodás jellegét, fajtáját, vagy esetleg nagyságrendjét is? A kár hozzávetőlegesen várható összegét számszerűsítve? Az e kérdésekre adott válaszoktól függően ugyanis a

felelősség határai tágabban, illetve szűkebben vonhatók meg, az első esetben a felelősség igen tág, míg a legutóbbi értelmezésben nagyon szűk. *Petrik* szerint az eredmény lehetőségével kell számolni, a kár konkrét mozzanatának nem kell előreláthatónak lennie.⁴⁹ *Eörsi* ismertet néhány, nem a Legfelsőbb Bíróság által elbírált esetet: eszerint az állami támogatás elvesztése a szerződésszegés miatt nem volt előrelátható a szerződést szegő félnek, s az elmegyógyintézetnek sem az az eseménysorozat, amikor egy idegbeteg megszökött, jegy nélkül vonatra szállt, s amikor a kalauz leszállította a vontról, a vonat alá vetette magát.⁵⁰ *Csanádi* a késedelem okozatának tekinti, hogy a jogosult maga is késedelembe esik megrendelőivel szemben, s emiatt kötbért tartozik fizetni; s azt is, ha a jogosult hosszabb késedelem miatt nem tudja produktívan foglalkoztatni munkásait. Azt azonban már, nem, ha az acéllemez-szállítmány nagy értékű exportmegrendeléshez lett volna szükséges és a külföldi vevő a késedelem miatt elállt a szerződéstől.⁵¹ *Zoltán Ödön* az előreláthatóság hiányával indokolja, hogy a balesetet okozó személynek – szerinte – nem kell felelnie a balesetet követő orvosi műhiba következményeiért.⁵²

Egy átfogó elméleti jogintézmény akkor állja meg a helyét, ha a gyakorlatban elősegíti kiszámítható elvek és esetcsoportok kialakulását. Ezzel szemben a fentiek nyomán az tapasztalható, hogy a magyar kártérítési jogban stabilnak mondható esetcsoportok alig-alig alakultak ki, kevés az olyan tartalmú közzétett döntés, ahol a felelősség határait illetően a fenti kritériumok bármelyikének segítségével egyértelműen meg lehetne állapítani az ítélezési tendenciákat, s találkozni lehet olyan döntésekkel is, amelyek lerombolják a – bár elmosódott kontúrokkal, de – kirajzolódó képet (ld. alább az üzleti tárgyalást lekéső megbízott esetét).

3.1.2. Az adekvát kauzalitás a gyakorlatban, kiegészítő kritériumok

A fenti értelmezési nehézségek tükrében érthető, hogy a bírói gyakorlat és a szakirodalom további szempontokat keresett az adekvát kauzalitás határainak megvonásához. Az alább ismertetendő kiegészítő szempontok egyike-másika el is szakadt az adekvát kauzalitás tanától és az okozatosság önálló korlátjává vált. Ez figyelhető meg az *általános élettapasztalat* kapcsán is. *Világby* még az előreláthatóság keretében említi,⁵³ később azonban annak helyébe lép: Az általános élettapasztalat szerint a növények elpusztulása a hatalmas felhőszakadásra vezethető vissza, s nem arra, hogy az alperes elmulasztotta az út menti vízelvezető árok karbantartását. Ha nem terhelné mulasztás, az árok akkor sem tudott volna ilyen mennyiségű esővizet elvezetni. Az általános élettapasztalat szerint a közeli közút megnövekedett forgalma miatt megerősödött talajmozgás okozati kapcsolatban áll a lakóépületek falának megrepedésével.⁵⁴ Hasonló kritérium az okozat

bekövetkezésének *statistikai valószínűsége, szokásos, rendszerinti következmény* jellege.⁵⁵ Az események rendszerinti lefolyására és a statisztikai szabályszerűségekre Petrik is hivatkozik. E felfogásnak ellentmondani látszik egy általa elemzett eset. A bíróság megállapította az okozatosság fennállását, amikor az üzletkötő balesetet szenved, nem ér oda a szerződés aláírására, így az üzlet meghiúsul.⁵⁶ Egy ehhez hasonló, ám a második világháború előtti, *Szladits* által ismertetett példában még az okozatosság hiányának megállapítását tekinti kívánatosnak a szerző: a szücs a megállapodás szerint a pályaudvarra viszi a megrendelőnek a kész bundát. Mivel azonban elkésik, az csak az egyvel későbbi vonatot éri el, ami kisiklik. Az adekvát kapcsolat nem áll fenn.⁵⁷ *Bárdos* a károkozó magatartással *tipikusán, életszerűen együtt járó* következményeket tekinti okozatosnak, amelyet a társadalom tagjai rendes körülmények között általában ismerhettek, illerve felismerhetnek. Ezzel az indokolással rekesztené ki a kárfelelősség köréből azt az esetet, amikor egy kis pofontól korábbi agyműtéte miatt meghal a károsult, vagy a kórházba szállított baleseti sérült egy kórházi ételmérgezésben vesztí életét.⁵⁸ Az utóbbi példában a német normacél-elmélet, védelmi-cél (Normzwecklehre, Schutzzwecklehre) elmélet alapgondolatát vélhetjük felfedezni. Eszerint a kárkövetkezmény csak akkor tartozik a felelősségi körbe, ha azt az érdeket sérti meg károkozó, amelyet a felelősség alapjául szolgáló norma célja védeni kíván. (Eörsi maga is a szerves kapcsolat hiányaként értékeli, ha a kötelezettségzegés vagy a felróhatóság a bekövetkezett kártól eltérő jellegű volt, más irányú veszélyesség ellen, más irányú védekezésre irányult.⁵⁹ Egy Bárdoséhoz hasonló példával támasztja alá érvelését: nem felel a balesetet okozó személy a kárért, ami abból ered, hogy a sérült a kórházban tűzvész áldozata lesz, mert ez nem specifikus következménye a balesetnek.⁶⁰) A tipikus következmények egyik változata a felelősség fenn nem állása *abnormis következmények* esetén, bár e kategória kapcsán dogmatikai szempontból az is felvethető, hogy egyáltalán a jogi okozatosság keretében mozog-e még a kérdésfeltevés, vagy pedig a megtérítendő kár fogalmának szűkítéséről van szó. Eörsi a pályaudvarra menet elgázolt szerelő példáját említi. Eszerint a gázolóknak meg kell térítenie a szerelő keresetkiesését, de a szerelő meg nem érkezése miatti további károkat, így a gépállás következtében elmaradó hasznot nem. A híd megrongálója sem felel azon autós káraiért, aki emiatt terelőútra kényszerül és ott baleset éri.⁶¹

Az eddig ismertetett kiegészítő szempontok a károkozó magatartás és a kár közötti összefüggés minőségét, valószínűségét rendelik vizsgálni. Más kritériumok alapján a szóban forgó ok-okozati összefüggés relevanciáját tágabb kontextusba helyezve, a teljes eseménysorozat valamennyi moz-

zanatával összevetve kell elemezni. Ilyen kritérium a *szerves kapcsolat* követelménye, amely szerint nem szabad olyan lényeges mozzanatnak beiktatódnia az okfolyamatba, ami miatt a vizsgált magatartás relevanciája „elvékonyodik”, megszűnik, különösen, ha e mozzanat váratlanul vagy nagy erővel lép fel, illetve ha nagyszámú tényező „elborítja, elnyomja, jelentéktelenné zsugorítja” a vizsgált magatartást.⁶² A szerves kapcsolat nem az áttételek számáról, hanem a kapcsolat minőségétől függ. Már a láncolatba második helyen állítható következmény sem feltétlenül okozatos, de szerves kapcsolat fennállása esetén még távolabbi következmények is lehetnek azok.⁶³ Talán éppen ez teszi e kritériumot kevésbé kiszámíthatóvá. *Kauszer Lipót* 1939-ben megjelent monográfiájában mutat rá a bírói gyakorlat „nagyvonalúságára”, vagyis hogy csak igen szélsőséges esetekben jut el az okozatosság fenn nem állásának megállapításáig. A Curia a baleset miatti műtét során bekövetkező fertőzést okozatosnak találta, s az okozatosság hiányát csak olyan esetekben állapította meg, mint pl. a biatorbágyi viadukt felrobbantása. Ebben az esetben a vasúttársaságnak nem kellett felelnie.⁶⁴ *Petrik* ugyanakkor javasolja az oksági kapcsolat *időbeli korlátozását* is, a kapcsolat távolságát időbeli dimenzióként (is) beállítva.⁶⁵ Ismeretes továbbá a *közvetlen és a közvetett károk* közötti különbségtétel, amely kapcsán megint felvethető, hogy az okozatosság jogi szempontú behatárolásáról, vagy pedig – a wilburgi modell csoportosítása szerint – a megtérítésképes kárfogalom szűkítéséről van-e szó. *Szalma és Bárdos* is megerősítik, hogy a bírói gyakorlat időnként alkalmazza e fogalompárt kártérítési jogi esetek eldöntése során.⁶⁶ A Polgári Törvénykönyv külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. tvr. 18. §-a e megkülönböztetést kifejezetten tartalmazza, hiszen eszerint a károkozó (csak) azt a kárt köteles megtéríteni, amely magatartásának közvetlen következménye, és amellyel a szerződéskötés időpontjában a szerződésszegés lehetséges következményeként előre számolhatott. Mindezen tendenciák és kritériumok fényében figyelemre méltó az a megközelítés, amely a releváns okok körét többek között a reparációs szempont segítségével kívánja meghatározni.⁶⁷ A reparáció, vagyis a bekövetkezett károk teljes helyreállítása ill. kompenzálása éppen az ellenkező irányba, a felelősség kiterjesztése irányába befolyásolná az ítélkezést. A legkevésbé sem várható a reparációtól a felelősség ésszerű határainak megvonása.

3.1.3. A bírói gyakorlatban kialakult esetcsoportok

A kiegészítő kritériumok e kavalkádjából nehezen képezhetők esetcsoportok. Egy elméleti kritériumrendszer pedig éppen akkor állja meg a helyét, ha a joggyakorlat kiszámíthatóságát szolgálja, vagyis ha a jogkereső közönség fel tudja mérni, milyen paraméterek alapján, várhatóan hogyan fog dön-

teni a bíróság egy esetleges jogvitában. Az adekvát kauzalitás tanához kapcsolódó kissé kaotikus joggyakorlat megismerhető részéből aligha vonhatók le általános következtetések és az esetsoportok száma sem túl meggyőző, nem is szólva az egyes csoportok belső koherenciájának hiányáról. Ilyen esetsoport például a *károsult különleges, a károkozó előtt nem ismert tulajdonsága*. Eörsi ebben az esetben a felismerhetőség hiánya miatt nem állapítaná meg a felelősséget, amiből újfent az okozatosság és a felróhatóság keveredése állapítható meg Eörsi felfogásában. Az ijedtség azonban – álláspontja szerint – nem szakítja meg az okozatosságot.⁶⁸ A károsult rendkívüli érzékenységének, vagy ahogy Eörsi fogalmaz, fizikai és pszichikai diszpozíciójának következményeit nem háríthatja át másra, s e körbe sorolja például a károsult rendellenesen vékony koponyacsontját is.⁶⁹ E tézist több szempont is árnyalja: az okozatossági lánc megszakítására tényleg csak kivételesen rendkívüli esetekben kerülhet sor. Eörsi álláspontja szerint a korlátozás nem érvényesülhet, ha a károkozás szándékos volt, ami az okozatosság és a felróhatóság egyfajta büntetőjogias szimbiózisára utal. Ugyanígy döntene, ha a károkozó a károsulti érzékenységet ismerte, vagy ismernie kellett volna.⁷⁰ E gondolkodás jelenik meg egy Petrik által bemutatott esetben, amelyben a bíróság nemcsak a dologi kár, hanem a károsult több éves kórházi gyógykezelése miatt bekövetkező kár megtérítésére is kötelezte a károkozót, tekintve, hogy a szomszédja szívbetegségéről tudomással bírt, mégis az éjszaka közepén dörömbölt az ajtaján és az ablakait is betörte.⁷¹

Hasonló esetsoportnak tekinthető a *természeti esemény közrehatása* a károkozásban. Ennek megítélése már korántsem tűnik egyértelműnek, szemben az előbb említett károsulti predispozícióval. Eörsi szerint e határesetekben már nem valósulhat meg a kártérítési jog célja, vagyis a kártérítés már nem lesz alkalmas arra, hogy hasonló károk hasonló módon való bekövetkezése ellen védelmet nyújtson. Amennyiben tehát a természeti esemény olyan súllyal lépett fel, hogy a jogellenes felróható magatartás „nem osztozott, nem szorzott”, úgy a károkozó egyáltalán nem felel, ellenkező esetben viszont teljes felelősséggel tartozik, tekintve, hogy a természettel nem lehet kármegosztást alkalmazni. Részleges kártérítés megállapítására csak igen kivételesen, akkor kerülhet sor, ha a tények hatása szétválasztható. Ez utóbbi alátámasztására idéz is egy esetet: az alperes mulasztása 50%-ban okozta a felperes területének elárasztását, ami fele részben a rendkívüli esőzés miatt történt.⁷² *Szalma* is lehetségesnek tartja a térítésnek az erőhatalom, vagy a véletlen általi következmény-hozzájárulás arányában történő csökkentését.⁷³ E felfogás azt a természetes kártérítési jogi törekvést tükrözi, hogy a kártérítési jognak – amennyiben ez egyáltalán lehetséges – el kellene

szakadnia a mindent-vagy-semmit típusú gondolkodástól, és lehetővé kelene tennie a rugalmasabb, több-kevesebb típusú ítélkezést, vagyis a kármegosztást olyan esetekben is, amikor nem felróható károsulti együtt-okozásról, vagy a kárenyhítési kötelezettség elmulasztásáról van szó.⁷⁴ Ez a gondolkodás de lege lata azonban aligha működhet, még az adekvát kauzalitás körében sem. El kell döntenie, hogy egy káresemény okozatos-e vagy sem, károkozaskor előrelátható volt-e, vagy sem. Ha igen, akkor kártérítést kell fizetni. Ha nem, akkor pedig semmivel sem tartozik a károkozó. „Mátyás királyos mese” típusú okozatosság: okozatos is, meg nem is, a jelenlegi szabályozás-alapján nem képzelhető el. Nem különösebben meglepő tehát, hogy a fent idézethez hasonló döntést nemigen lehet találni a közzétett bírói ítéletek között.

További esetscsoportnak tekinthető az, amikor a már bekövetkezett károkat *következményeiben tovább súlyosító események tetézik*. Nevezhetjük ezt a csoportot az okfolyamat további események általi esetleges megszakításának is. Ez a kör azonban sokkal heterogénebb, mint a fent tárgyaltak. Ide sorolható a baleseti sérült által az ellátás során elszenvedett orvosi műhiba, vagy az adekvát kauzalitás és kiegészítő kritériumai tárgyalása során már említett ételmérgezés, fertőzés, kórházi tűzvész hasonló helyzetben. *Eörsi* e körben említi azt az esetet is, amikor a kirabolt személyt, vagy baleset sérültjét hazafelé megverik. A károkozónak alapvetően viselnie kell a harmadik személy által okozott károk kockázatát is, hiszen az okfolyamatot ő indította el.⁷⁵ Az okozatosság hiányát csak rendkívüli – ahogy fentebb is már idéztük – a jogellenes felróható magatartást kiüresítő másodlagos ok esetén lehet megállapítani, például, ha az orvosi műhiba kirívóan súlyos, ha – mint fent – a baleseti sérültet hazafele szemet megverik, vagy a kórházi kezelés végeztével a hazaszállító mentősök elejtik kerekesszékekkel együtt a lépcsőházban, vagy még a kórházban tűzvészben veszti életét.⁷⁶

Tulajdonképpen nem önálló esetscsoport, hanem valamennyi szélsőséges eseményláncolat közös funkcionális-dogmatikai megközelítése a *hipotetikus kauzalitás*, amelynek két megjelenési formája között különböztet – *Grosschmid* nyomán – a jogirodalom. Az első az, amikor az okfolyamat a jogellenes felróható magatartás következtében elindul, de a kárkövetkezmény végül egy másik ok miatt következik be, például a megmérgezett állatok istállója leég (Mészlény rendszerezésében: a „*causatum in causa thesi*” hiánya, elragadott okozatosság). A másik változat szerint végül e másik okfolyamat nem tud érvényesülni, a kár a jogellenes és felróható magatartás miatt következik be, de ha e másik okfolyamat érvényesülhetett volna, kétség kívül elpusztítja, károsítja a szóban forgó jogtárgyat: például az állatok a mérgező takarmány miatt pusztulnak el, s a

tűzvézre napokkal később kerül sor (ismét Mezlénnyel élve: „*nexus causalis detractivus*”, megüresítő más ok).⁷⁷ Grosschmid szerint általában „menekül az adós, amennyiben a kárvallott vesztesége más okból szintén beállott volna.”⁷⁸ Az első változatot elragadott okozatnak nevezi és ezzel kapcsolatban különösen a felelősség megállapítása ellen foglal állást.⁷⁹ Marton az érvelést mind az első, mind pedig a második esetsoportra alkalmazni kívánja (egy nappal később leégő istálló példája, vagy a fuvarozó magatartása miatt megsérült áru, ami később a hajó elsüllyedésével együtt elpusztul). Szerinte a károsult ezekben az esetekben megokolatlan nyereséget realizálna, hiszen a kártérítési jognak nem lehet feladata, hogy a tulajdonostól minden rizikóviselést elhárítson. A jogelv alkalmazásának feltételül azt szabja, hogy a megüresítő oknak bizonyosnak és közvetlennek kell lennie, a bírónak nem szabad laza valószínűsítésekre építenie.⁸⁰ Ami pedig a dogmatikai besorolást illeti, az első esetet az okozatosság megszakításának, míg a másodikat a kár hiányának, a kár utólagos megszűnésének tekinti.⁸¹ Dezső Gyula a differenciahipotézis szemszögéből foglal állást a felelősség alóli mentesülés mellett. Amennyiben a kártérítési jognak az a feladata, hogy olyan állapotot hozzon létre, amilyen a károkozó magatartás nélkül fennállna, akkor ilyen helyzetekben éppen hogy nem szabad a károkozót a kár megtérítésére kötelezni, hiszen magatartása nélkül is ugyanaz az állapot állna fenn.⁸² E tiszta elméleti megközelítés később veszít jelentőségéből és elemei az egyes esetsoportok, az adekvát kauzalitás kiegészítő kritériumai körében bukkannak fel. Eörsi ilyen és ehhez hasonló esetek eldöntését (a megmérgezett embert egy autó halálra gázolja, a megölt állat fertőzött volt, az ellopott áru bennégett volna a raktárban, a cigarettával kiegészített kabát egy balesetben elszakad, a bányába menet megsebesített vájár csapata aznap bányászserencsétlenség áldozata lett) attól teszi függővé, hogy a prevenció vagy a reparációs szempontot tekinti-e elsődlegesnek a kártérítési jog. A reparációs szempont éppen a reparáció ellen hat, hiszen a károsultnak e károkat egyébként is el kellett volna szenvednie, s a prevenció szempont szől a kártérítés fenntartása mellett az elragadó okozatosság, ill. a megüresítő ok esetében is. Alapvetően a prevenció szempont mellett foglal állást, szerinte ilyenkor általában beáll a felelősség.⁸³ Később ezt annyiban árnyalja, hogy a mentesülés a hipotetikus kauzalitásra hivatkozással legfeljebb gondatlan, testi sérülést, halált nem okozó, vagyis pusztán vagyoni károsodásra vezető magatartásoknál képzelhető el. Feltétel továbbá, hogy a másik ok rövid időn belül, de mindenképpen még a kár megtérítése előtt következze be.⁸⁴ Az újabb szakirodalom sem sorolja a hipotetikus kauzalitás körébe a keresetpótló járadék szempontjából azt a tényt, hogy a károsult elérte a nyugdíjkorhatárt. Ekkor

ugyanis nem vonul mindenki szükségképpen nyugdíjba, a konkrét munkakört, szokásokat, körülményeket is vizsgálni kell.⁸⁵

Végül, a teljesség kedvéért megemlítenődök az okozatossági problematika olyan esetscsoportjai is, amelyek a szerződésszegéssel okozott károkhoz kevés eséllyel kapcsolódhatnak. Ilyen például virtuskodó fogadás, vagy az üldözéses esetek, amikor is a betörő, rabló jogellenes magatartása következtében a károsult vagy más őt üldözni kezdi, s az üldözés következtében elesik és ekképpen, vagy más módon megsérül. Anélkül, hogy az adekvát kauzalitás tanának értékelését előrevetítenénk, megjegyzendő, hogy a fenti esetscsoportok aligha segítenek a kártérítési felelősség rendszeres, egyértelmű és ésszerű korlátozásában szerződésszegéssel okozott károk esetén, hiszen csak szélsőséges esetekben vezetnek a felelősségre vonás elmaradásához. Természetesen elképzelhető, hogy a jogosult a hibás teljesítés következtében megsérül, s rendellenesen vékony a koponyacsontja, vagy kórházba szállítják és ott tűzvész áldozata lesz, de nem ezek azok a tipikus kockázatok, amelyek megfelelő elosztása a modern kötelmi jog feladata. A kockázatelosztás kiszámíthatóságához és igazságosságához a fenti esetscsoportok nemigen járulnak hozzá, amit belső kiszámíthatatlanságuk, a közzétett esetek esetlegessége csak tetézi.

3.2. *Alkalmos korlát lehet-e az adekvát kauzalitás tana?*

Az adekvát kauzalitás tana az új Ptk. kodifikációja kapcsán, de azt megelőzően is meglehetősen sok kritikát kapott. E kritikák részben a jogintézmény dogmatikai következtelenségeire, részben pedig a gyakorlati alkalmazás nehézségeire utalnak.

Dogmatikai szempontból – mint fentebb már láttuk – Marton is felvetette, hogy az adekvát kauzalitás az objektivizált vétkesség kivetítése a kárkövetkezményekre. Vékás szerint pedig egy jogpolitikai döntést, nevezetesen a felelősség határait az okozatosság tényszerű kérdéseinek térfelére tol át.⁸⁶

Ami pedig *q joggyakorlatot* illeti, szintén Vékás szerint az okozatosság problémája közismerten nehéz, sok bizonytalanságot hordoz magában, így az okozatosság témakörében mozgó döntések – szerinte – gyakran vitathatóak és nem eléggé árnyaltak.⁸⁷ A Ptk. 2004-ben megjelent kommentárjában nem kevésbé súlyos állítást találunk, eszerint az addig közzétett esetek között nem lehet találni olyat, amelynél az okozati összefüggés meglepte vagy nem léte lett volna a vitás pont.⁸⁸ Mindezek tükrében – s figyelemmel arra is, hogy a fent bemutatott esetscsoportok tényleg csak a nyilvánvalóan és szélsőségesen alakuló okozati láncolatok esetében működnek korlátozó mechanizmusként – nehéz eldönteni, hogy az adekvát kauzalitás tanával, vagy pedig annak alkalmazásával van-e a probléma. Találunk

olyan eseteket, amelyeknél a felelősség megállapítása az akármilyen terhelt és vitás tartalmú adekvát kauzalitással szembe helyezkedik, ilyen például a baleset miatt üzleti tárgyalásra oda nem ért megbízott és a megbízó elmaradt hasznának esete. Az adekvát kauzalitás tana tehát húz egy bizonyos szélső határt, de ez a szélső határ „jóval kijebb” helyezkedik el, mint ahogy az a megfelelő kockázatelosztás és a kiszámítható ítékezés szempontjából kívánatos lenne. A felelősséget inkább kiterjeszti, mintsem korlátozza.

Az esetlegességet fokozza, hogy az előreláthatóság kérdése – ahogy fent részletesen bemutatuk – a lencse fókusztávolságának beállításától függően tetszőleges ítélezési gyakorlatot tesz lehetővé. Tetszés szerint állapítható meg vagy vitatható a károkozó felelőssége aszerint, hogy pontosan minek, mely körülmény(ek)nek az előreláthatóságát kívánjuk meg a károkozás pillanatában. E következtetés alátámasztható és kiegészíthető Eörsi *ítélkezés-szociológiai* természetű megállapításaival. Véleménye szerint ugyanis a bíró intuícója, jogérzéke, igazságérzete alapján először úgyis az egyes kártételek megtérítését illetően foglal állást, s csak ezt követően veszi elő azt a „munkaeszközt”, amelyet a jogrendszer elvileg ezen döntések meghozatalához a rendelkezésére bocsát, s az adott szerszám fogalomkészletével indokolja döntését. A bíró tehát csak legitimálja a döntését azzal, hogy a kár nem volt előrelátható, vagy nem volt szerves összefüggésben a károkozó magatartással, hogy az allgemeines Lebensrisiko körébe esik, hogy too remote, stb.⁸⁹ Így sem az adekvát kauzalitás, igaz más munkaeszköz sem változtathat érdemben a diffúz ítélekezésen, a joggyakorlat esetlegességén, ami a kártérítési joggal, annak tárgykörénél fogva, szükségképpen együttjárni látszik.

A legsúlyosabb kritika az adekvát kauzalitás tanát kétség kívül a *jog gazdasági elemzése és a kockázatelosztási funkciót* szorgalmazók részéről érheti. Mivel az előreláthatóság fennállását nem a szerződéskötés, hanem a károkozás, tehát a szerződésszegés időpontjában rendeli vizsgálni, nem teszi lehetővé, hogy a felek a felmért kockázatokat alku tárgyává tegyék és az ellenszolgáltatás kialakítása során figyelembe vegyék. Holott ez a tájékoztatási- és alkumechanizmus vezethet oda, hogy a felek – egyenrangúságukat és racionális döntésüket feltételezve – a kockázatvállalásnak megfelelő ellenértékben állapotodnak meg, hogy a vállalt felelősség (és ezáltal a kockázat) mértéke összhangban van a jogügylettől remélt haszonnal. Ha e mechanizmus nem tud működni, már pedig az adekvát kauzalitás tana erre a fent megjelölt okból nem alkalmas – akkor a szerződés nem tudja betölteni a tőle remélt kockázatelosztó funkciót.

Mindezek alapján nem tűnik megalapozatlannak a következtetés, hogy az adekvát kauzalitás sem lehet a szerződésszegéssel okozott károk ésszerű korlátozásának megfelelő eszköze. Az új Ptk. a szerződésszegésért való

felelősséget teljesen új alapokra kívánja helyezni, amihez többek között a fenti következtetések szolgálnak indokul. Változtatni azonban csak akkor érdemes, ha a választott megoldás tényleg több előnnyel és kevesebb hátránnyal jár, mint a jelenlegi. A végső állásfoglalás előtt ezért meg kell vizsgálni az új Ptk. szerződésszegésért való felelősségnek új szabályrendjét.

4. A közzétett javaslat szabályozási modellje: felróhatóságtól független felelősség és előreláthatósági klauzula

4.1. A koncepció lényege

Az új Ptk. javaslata szerint *a szerződésszegésért való felelősség alól csak akkor mentesülhet a fél*, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, elháríthatatlan körülmény okozta, amely a szerződéskötés idején nem volt előrelátható (5:113. §). Az indokolás szerint a szerződésszegés mögött többé már nem az individuális hibát kell keresni, hanem az érdekkörökhöz igazodó kockázatosztási szempontokat kell érvényesíteni. *„Az önkéntes kötelezettségvállalás teljesítésének szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye.”* A felelősség felróhatóságtól való elszakítását a reparációs szempont is indokolja, s a prevencióval sem áll ellentétben – így az indokolás –, valójában amúgy is csak a szerződésszegések körében kialakult bírói gyakorlat törvényi szintre emelése történik. Kimentés az új szabály alapján is lehetséges, ehhez azt várjuk el a kötelezettől, hogy a tudomány és technika adott állása szerinti költségárfordítással kerülje el azt a szerződésszegéshez és károkozáshoz vezető körülményt, amelyet a szerződéskötéskor előre látott, vagy előre kellett volna látnia.⁹⁰

A megtérítendő károk körében a Javaslat bevezetni rendeli az *előreláthatósági klauzulát*, eszerint a károsult egyéb vagyontárgyaiban keletkezett károkat (következménykár) és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a károsult bizonyítja, hogy a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előrelátható volt (5:114. § (2) bek.). Az előreláthatóság vizsgálatának időpontja nem a szerződéskötés, hanem annak megszegése, ha a szerződésszegés szándékosan, vagy súlyosan gondatlanul történt (5:114. § (3) bek.). Az indokolás szerint a szerződésszegő félnek a kár mértékéről összességében pontosan nem kell tudnia, elegendő, ha a fenyegető kár fajtájáról és nagyságrendjéről tudomással bír. Az előreláthatósági klauzula a ténylegesen beálló kár, a kárelhárítás indokolt költségei, a fedezeti ügylet költségei és a szolgáltatás hibájában beálló kár (tapadó kár) tekintetében nem, csak a következménykár és az elmaradt haszon tekintetében érvényesül. A vagyonnövekedés esélye kapcsán a bíróság lehetőséget kap

arra, hogy csak a valószínűsíthető előnynek az esély mértékével arányban álló részét ítélje meg. Az előreláthatóság objektív követelmény, vagyis nem a konkrét szerződésszegő fél horizontja a vizsgálandó, hanem a vele azonos (informáltsági, stb.) helyzetben lévő személy által előrelátható, vagy elvárhatóan előrelátható következmények.⁹¹

Sem a felróhatóságtól független felelősség, sem az előreláthatóság gondolata nem idegen a magyar kártérítési jogtól. Az előbbi kapcsán nem csak a deliktuális felelősség veszélyes üzemi tényállására kell gondolnunk, hiszen például az 1966-ig hatályban lévő, a szocialista szervezetek közötti szállítási szerződésekről szóló 50/1955-ös minisztertanácsi rendelet 32. §-a alapján a kötelezett csak akkor szabadulhatott a felelősség alól, ha a szerződésszegést erőhatalom, harmadik személy elháríthatatlan magatartása, vagy a másik fél hibája okozta.⁹² A fenti értelemben vett előreláthatósági korlát előnyeit pedig már *Harmathy* is ecsetelte a szerződéskötéskor számításba vett kockázatok, a forgalom biztonsága szempontjából.⁹³ *Vékás* a hatályos Ptk. 500. § (1) bekezdését is az előreláthatósági korlát magyar polgári jogban való megjelenésének tekinti: eszerint a fuvarozó a késedelmi kötbért meghaladó kárért csak akkor felel, ha a határidőben történt teljesítéshez fűződő érdek ismeretében vállalta a határidőt.⁹⁴ Az előreláthatósági korlát – mint láttuk – szerepel a Ptk. külgazdasági kapcsolatokban történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. tvr. 18. §-ában is, eszerint ugyanis a károkozó azt a kárt köteles megtéríteni, amely magatartásának közvetlen következménye, és amellyel a szerződéskötés időpontjában a szerződésszegés lehetséges következményeként előre számolhatott. Az előreláthatósági klauzula teljes körű intézményesítésére a magyar kontraktuális felelősség körében kétség kívül az új Ptk. elfogadásával kerül majd sor.

A megoldás hazai elméleti kidolgozója, *Vékás Lajos* az új szabályozás legfőbb előnyét a megfelelő szerződéses kockázatelosztáshoz való hozzájárulásban látja. Eszerint tehát a kötelezett a felelősségvállalás mértékét a szerződéskötést megelőzően össze tudja hangolni a vállalt ellenszolgáltatással, illetve felelősségkizáró, -korlátozó klauzulákkal tudja szabályozni azt. A jogosult pedig, ha azt kívánja, hogy a kötelezett bizonyíthatóan tudomással bírjon a lehetséges kárveszélyekről, akkor tájékoztatnia kell ezekről a kötelezettet. Kár bekövetkezése esetén ugyanis a bizonyítási kötelezettség az előreláthatóság, mégpedig a másik fél előreláthatósága tekintetében őt terheli. Ha e kárkövetkezményekkel ő sem számol, vagy üzleti titkainak megőrzése miatt nem kívánja azokat a kötelezett tudomására hozni, akkor bele kell törődnie, hogy a felelősség e károkra nem fog kiterjedni. Persze vannak olyan károk is, amelyek bekövetkeztével külön figyelemfelhívás hiányában is számolni kell, *Vékás* a Bécsi Vételi Konvenció

gyakorlata alapján ide sorolja a továbbértékesítésből eredő nyereség kiesését, ha a jogosult kereskedő, vagy ingatlanforgalmazó cég, vagy ha a vásárolt nyersanyagot közismerten saját üzemében feldolgozva, új terméké formálva adja tovább. Nem ilyen egyértelmű a jogirodalomban az üzemleá-lásból eredő károk megítélése. Ha a jogosult kereskedő, a kötelezettnek a fentiekhez hasonlóan külön tájékoztatás hiányában is számolnia kell az ún. felelősségi kárral, vagyis hogy a jogosult a késedelmes szállítással maga is szerződésszegést követ el. Nem tartoznak azonban e kategóriába az adott üzletágban szokásosnál magasabb kötbér és egyéb szolgáltatások vállalásával összefüggő költségek, károk. Vékás szerint az előreláthatósági klauzula kellő támpontot ad, pontosabban határozza meg a kármegosztás feltételeit, egyúttal rugalmas eszköz is és jobban tükrözi az üzleti megfontolásokat, piaci szemléletet, mint például a 339. § (2) bek. szerinti méltányossági kár-mérséklés.⁹⁵

4.2. A koncepció kritikája, értékelése, megy-e általa kártérítési jogunk elébb

Marton szerint az Mtj. 1111. § (2) bekezdésében szabályozott előrelátható és előre nem látható károk közötti különbségtétel azért nem helyes, mert a jogalkotó a kártérítési jog határait egyetlen kritériumpár segítségével, mechanikusan kívánja megvonni. Igazságos megoldás csak a konkrét esetben, annak összes körülményeit méltányosan mérlegelve alakítható ki.⁹⁶ Mindezt igazolni látszik az adekvát kauzalitás tanába ágyazott (igaz, a károkozás időpontjához kapcsolt) előreláthatóságot kiegészítő dif-fúz kritériumrendszer és bírói gyakorlat. Eörsi egyik jog-összehasonlító cikkében maga is rámutat, hogy az előreláthatósági ismérv önmagában nem elegendő és különösen a nagy károknál használhatatlan, ezért kell kiegészíteni a normális veszteség korlátjával, figyelembe véve az áru jellegét, az árat és a szokásos károkat. Mást és mást jelent az előreláthatóság, ha az árut nem kapja meg a jogosult, s megint mást, ha a vételárat. Nem segít – szerinte – az előreláthatóság, ha a piac nem szilárd, és ezért az eladó a hasznót nem biztos, hogy fedezeti eladással realizálni tudja. Nem dönthető el egyedül az előreláthatóság segítségével, hogy jár-e kártérítés a vételár-késedelem miatt azokért a károkért, amelyeket az eladó megrendelésektől való elesése, másokkal szembeni szerződésszegése miatt kénytelen elszenvedni. Elvárható-e a vevőtől, hogy tartalék-raktárkészlete, ill. az eladótól, hogy tartalék-tőkéje legyen? E két tényállás nem rendezhető egységesen az előreláthatósági tényállás alá.⁹⁷ Eörsi rámutat arra is, hogy az egyes munkaeszközök alkalmazása másként alakulhat a jogrendszerrel, a jogi környezettől függően, s aggodalmát fejezi ki a tekintetben is, hogy az angolszász eredetű előreláthatósági klauzula mennyire tud meggyökeresed-

ni a hazai jogi környezetben.⁹⁸ Bárdos és Csécsy az előreláthatósági klauzulát nem kifogásolják, pusztán arra hívják fel a figyelmet, hogy minőségi különbség van az üzletszerű gazdasági kapcsolatok és a magánszféra polgári jogi jogviszonyai között, így az utóbbi körben aggályos a felelősség objektív alapra helyezése, sokkal inkább a morális alapú vétkesség rehabilitálása lenne e szerződések kapcsán a megoldás.⁹⁹

Marton és Eörsi félelmei nem alaptalanok. Valóban kérdéses, hogy a jogalkotói absztrakciós szinten el lehet érni azt a szintű jogbiztonságot a kártérítési jog határait illetően, ami kívánatos volna. Attól tartok, a válasz nemleges. A fő kérdés azonban nem ez, hanem, hogy az előreláthatósági klauzula vajon jobban közelíti-e a célállapotot, mint a hatályos jog megoldása, a következményekre vetített felróhatóság és adekvát kauzalitás tana. Mivel a kártérítési jogban múltbéli események szövevényéből kell kiválasztani azt, vagy azokat, amely(ek)nek jogi relevanciát tulajdonítunk, továbbá bizonyos kárelemek tekintetében még meg sem történt, jövőbeli folyamatokat kell prognosztizálnunk, a kártérítési ítékezés szükségképpen csak tökéletlen lehet. Annak érdekében, hogy a fenti valós kérdésre választ kapjunk, valamennyi, az előreláthatósági korláttal kapcsolatban felvethető aggályt meg kell vizsgálni.

Természetesen e megoldás tekintetében is igazak lehetnek azok a kritikai észrevételek, amelyeket Eörsi a bírói döntéshozatal pszichológiai háttereként fogalmazott meg; ha adekvát kauzalitás, ha előreláthatósági klauzula, érvényesülhet az a bizonyos fordított gondolkodás, amely alapján előbb dönt a bíró, majd a megfelelő munkaeszköz segítségével indokolja döntését. Ha ez így van, akkor miért volna értelme változtatni? Talán azért, mert az előreláthatósági klauzulának, minden gyengéje ellenére kialakult gyakorlata van a Bécsi Vételi Konvenció 74. cikkéhez kapcsolódóan. E gyakorlatból Eörsi és Vékás is merített fentebb hivatkozott cikkeiben. EBizonyosodott tehát, hogy a szerződéskötés időpontjában a felek informáltsági szintjéről „pillanatfelvételt készít” előreláthatósági klauzula alkalmas esetscsoportok képezésére. (Mindez a hazai adekvát kauzalitás tanáról aligha mondható el. Ha vannak is esetscsoportok, ezek határai elmosódottak, vagy ha nem is, a szerződésszegési kockázatok elosztásához kevésbé járulnak hozzá.) Rugalmas eszköz a bíró kezében, de előbbi tulajdonsága alapján fegyelmezett indokolásra készíti az ítélezőt: alaposan meg kell indokolnia, ha egy-egy kártételt a korábbi gyakorlattól eltérően előreláthatónak vagy éppen nem előreláthatónak kíván minősíteni. Tökéletlen eszköz tehát, de ahogy már utaltunk rá, a mérték sem mindegy. Nem közömbös, hogy a kiszámíthatóság elérhetetlen állapotát melyik technika milyen mértékben tudja megközelíteni. Ebből a szempontból az előreláthatósági klauzula jobbnak tűnik. Emellett még akkor is ki kell tartanunk, ha az előreláthatósá-

gi klauzulára is igaz a megállapítás: attól függően, hogy a lencse fókusztát mennyire állítjuk élesre, vagyis hogy pontosan minek az előreláthatóságát követeljük meg, lesz szigorúbb, vagy enyhébb a felelősség. A javaslat indokolása a kár fajtájának és nagyságrendjének előreláthatóságát kívánja meg, a kár pontos összegének felmérését már nem teszi a felelősség feltételévé. E kitétel már eleve orientálja a jogalkalmazót, bár szerencsésebb lenne, ha a hivatalos indokolás szövege kiegészülne azokkal az esetsoportokkal, amelyek a BVK gyakorlatában kikristályosodtak, és amelyek átvételét a jogalkotót is kívánatosnak tartaná. Konkrét példák említése is igen sokat segítené. Ez annál is inkább indokolt lenne, mert miután megfogalmazódik az „előre kellett volna látnia” kritériuma is, ez legalább annyira ki van téve a reszubjektivizálódásnak Bárdos fent idézett értékelése szerint, mint hatályos jogunkban az adott helyzetben általában elvárhatóság mércéje. Grosschmidnak igaza van, amikor azt állítja, hogy a jog nem képes a közvetett okozatosság eligazító szempontjait szerbeszámba venni,¹⁰⁰ s hogy *„a kártérítési követelés mérlegének annyiféle a billentője, hogy a végegyensúly mindig az alkalmazástól függ. ... a kártérítési ítéletek nem egy, hanem összetett ékeken szottak fordulni”,* s végül mindezek summázataként *„a kártérítési jog nem annyira a törvényhozás, mint a bíráskodás problémája”*¹⁰¹. Ennek ellenére ő is kereste e civiljogi fékek és ellensúlyok rendszerévé rendeződő billentőket és ékeket, s valóban nem közömbös, hogy a jogalkotó milyen segítséget ad e téren a bírónak.

Felvethető továbbá, hogy az előreláthatósági korlát sem igazán tud mit kezdeni az egyik fél által sem előrelátható károkkal, ezek kockázatát – az adekvát kauzalitás eredeti felfogásával egyezően – a károsultra terheli. Már pedig *„...a gazdálkodó szervezetek gazdasági relációiban, szerződéses kapcsolataikban olyan nagy mennyiségű, szerteágazó bizonytalansági elem van, hogy ezeket a szerződésalkötéskor a legnagyobb gondosság mellett sem lehet előre belátni”*.¹⁰² Ez igaz, s tulajdonképpen igazságtalannak is lenne tekinthető mindezen következményeknek a károsultra terhelése, hiszen nem ő volt az, aki az okfolyamatot elindította, s pusztán azért kellene viselnie egyes károk kockázatát, mert azt sem ő, sem a károkozó nem láthatta előre? E tézis akár mennyire is ellentmondani látszik magánigazságérzetünknek, teljes mértékben összeegyeztethető az üzleti logika kívánalmaival és a szerződési jog már sokat hangoztatott kockázatosztási funkciójával. A kártérítés, mint eszköz, maga is kivételes a jogrendszerben, nem szabad elfelejteni, hogy főszabályként mindenki maga viseli a saját kárát. Ugyanakkor a megoldás valóban működőképes akkor, ha bármelyik fél előreláthatta a kárt, vagy valamely kártípus bekövetkezésének lehetőségét. Jogosulti oldalról szemlélve a kérdést, ha bizonyítani kívánja, hogy az adott kár lehetőségét a kötelezett a szerződésalkötéskor ismerte,

akkor érdemes arról rekonstruálható módon tájékoztatnia, s ezáltal tudomásul kell vennie azt is, hogy a kockázat a szerződéses alku részévé válik, ami vagy az ellenszolgáltatás emelésében, vagy pedig felelősségkizáró vagy -korlátozó klauzula iránti igényben jelenik meg a másik fél részéről. Mindezek hiányában még mindig bizonyíthatja, hogy a kötelezettnek a kárt előre kellett (volna) látnia. Megfelelő ellensúlynak tekinthető a (3) bekezdés azon szabálya, mely szerint a szándékos vagy súlyosan gondatlan szerződésszegés esetén az előreláthatóság vizsgálatának időpontja kitolódik a szerződésszegés időpontjára.

Erénye az előreláthatósági klauzulának, hogy „rendet tesz” dogmatikai szempontból. Elszakad a kerülőutas megoldásoktól, az elvárhatósági mérceinek az oksági láncolatra való vetítésétől és a korlátot a kárfogalom keretében definiálja, egyúttal megfelelő egyensúlyt képezve a felelősség objektív alapra helyezésével szemben. A dogmatikai tisztaság már önmagában is érték. Az elmaradt haszon tekintetében lehetővé teszi továbbá az előreláthatóság szerinti kármegosztást és ezzel jelentős lépést tesz a kártérítési jognak a mindent-vagy-semmit szemlélettől való elszakadása és a több-kevesebb szemlélethez való, a kármegosztási megoldásokat előnyben részesítő megközelítése irányába.¹⁰³ A dogmatikai tisztaság kapcsán fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a Javaslat 5:114. § (2) bekezdésének következménykár-fogalma nem fogja át a következménykárok teljes körét, hiszen a károsult egyéb vagyontárgyaiban keletkezett kárait tekinti ilyennek, holott a következménykárok köre ennél tágabb is lehet. Mindez persze függ a vagyon és a vagyontárgy fogalmának értelmezésétől. A vagyon ugyanis egy személynek dolgokra vonatkozó és más személyekkel szemben fennálló anyagi természetű jogainak és kötelezettségeinek összessége. Kiterjed a személy tulajdonában lévő ingó és ingatlan dolgokra, az őt megillető, illetve őt terhelő anyagi jellegű követelésekre és tartozásokra, de a pénzben ki nem fejezhető – nem vagyoni – javakra nem. A vagyontárgyak pedig a vagyon egyes elemei.¹⁰⁴ A kockázatalosító funkció pedig akkor érvényesülhet maradéktalanul, ha az előreláthatósági klauzula alkalmazási körébe valamennyi következménykárt bevonjuk, nemcsak azokat, amelyek beletartoznak a vagyontárgy fogalmába. Aligha érthető pl. a más vagyontárgyak körébe a jogosultat személyében ért kár ennek vagyoni és nem vagyoni összetevőivel. Az egészségkárosodáshoz kapcsolódó vagyoni természetű kiadások még csak-csak felfoghatók a károsultat terhelő, vagyonát csökkentő tartozásként, de a nem vagyoni érdeksérelem már semmiképpen sem. Bizonyos kártípusok nem konkrét vagyontárgyaiban érik a károsultat, legalább is kicsit erőltetettnek tűnik ezek vagyontárgyként való megközelítése, hanem (össz)vagyonában, ide sorolva mondjuk a jogosult saját megrendelőjének fizetendő kártérítést, a szerződés tárgyának használatától való ideiglenes

vagy végleges elesést, vagy akár a kárenyhítési költségeket és beruházásokat. Ezek ugyanis nem egy-egy létező vagyontárgy, ami károsodik, értékvesztést szenved, hanem éppen a károkozás következtében eredményeznek vagyonszökkenést. Ha tárgyi szempontból még a vagyonelem, vagyontárgy fogalma alá szubszumálhatók is lennének, mindenképpen „sántítana” e besorolás az idődimenzió szemszögéből. (Ha a javaslat jelenlegi megfogalmazása lehetővé tenné a más vagyontárgyaknak e kört is átfogó kiterjesztő értelmezését, akkor nem volna szükség az elmaradt vagyoni előny kifejezett nevesítésére a normaszövegben.) Holott mindezen vagyoni és nem vagyoni érdeksérelmek is hatással lehetnek a kötelezett költség-haszon, kockázat-ellenszolgáltatás számításaira. A javaslat szövege alapján két megoldás kínálkozik, de ezek egyike sem túl meggyőző. Az egyik szerint a „más vagyontárgyak” kifejezést kell tágan értelmezni, s így fogalmi körébe kell vonni a személyi és a vagyont általában ért károsodásokat is. Ha a károsodás miatt kiadást kell eszközölnöm, akkor – mint láttuk – nem egy már létező, meglévő vagyontárgyamban károsodom, hanem a kiadás maga lesz egy az összvagyonomat csökkentő (negatív) vagyonelem, vagyontárgy. Ha mindez terminológiai szörszálhasogatásnak tűnhet is, nem szerencsés olyan fogalmak használatát az új kódexben, amelyek értelmezési nehézségeket és bizonytalanságot hordozhatnak. A másik értelmezési lehetőség pedig abban áll, hogy a jogalkotó tudatosan korlátozta az előreláthatósági klauzula alkalmazási körét az elmaradt vagyoni előnyre és a károkozaskor már meglévő, más vagyontárgyakban okozott károkra, a többi említett tétel szándékolatlan nem esik a korlátozás alá. Ez a megoldás azonban szembehelezkedne a kockázatosztási szemlélettel, hatásaiban gyengítve azt. E szempontból tehát kívánatosnak tűnik a következménykár-fogalom átalakítása az 5:114. § (2) bekezdésében, eszerint következménykárnak kellene tekinteni minden olyan kárt, ami a kötelezettet a szerződészegés folytán személyében és vagyonában éri, kivéve a szerződés tárgyában magában bekövetkezett károkat.¹⁰⁵ Ebben az esetben az elmaradt vagyoni előny kiemelésére sem volna szükség, hiszen az is része e következmény-kár fogalomnak.

A jogalkalmazó dolgát valamelyest meg fogja nehezíteni, hogy az előreláthatóság a kötelmi jogi könyvben háromszor, három különböző alkalmazási körben és dogmatikai tartalommal jelenik meg. Az 5:113. §-ban szereplő előreláthatatlanság, mint a szerződészegésért való felelősség alóli mentesülés konjunktív feltételeinek egyike a szerződészegésre vonatkozik. Az 5:114. § (2) bekezdésének előreláthatósági korlátja a megtérítendő károk körét vonja szűkebbre az eddigi szabályozáshoz képest és a kár fajtájára, nagyságrendjére vonatkozik, a bizonyítási kötelezettséget a károsultra telepíti. Az előreláthatóság felbukkan a deliktualis jogban, az okozatosság részeként is. Az 5:542. § (2) bekezdése szerint, ha a károkozó (!) bizonyítja,

hogyan az elmaradt vagyoni előnyt és a közvetett kárt ésszerűen előrelátni nem lehetett, az okozati összefüggés fennállását nem lehet megállapítani. E körülmény, s a kontraktuális ill. deliktuális felelősség egységes alapjának megszüntetése miatt is a jogalkotónak végig kell gondolnia a kontraktuális és a deliktuális felelősség egymáshoz való viszonyát. Amennyiben ugyanis a szerződésszegéssel okozott károk tekintetében megengedjük a jogosultnak a deliktuális jogalapon történő párhuzamos igényérvényesítést, az 5:114. § előreláthatósági korlátja könnyen megkerülhető. Ha ugyanis a jogosult deliktuális alapon is pert indíthat, úgy a bizonyítási teher az előreláthatóságot, vagyis annak hiányát illetően máris a kötelezettet terheli.

5. Vélemény

Nagy valószínűséggel megy tehát kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által elébb. Ez annak ellenére így van, hogy a termékfelelősségi törvény hatálya által lefedett esetekben nem érvényesülhet. Előnyei – a dogmatikai tisztaság, az esetscsoportok kialakítására való nagyobb alkalmasság, a kockázatelosztó-gazdasági szemlélet kívánalmainak való megfelelés – esetleges hátrányait mind mennyiségükben, mind jelentőségükben messze meghaladják. A jogalkotó részéről kívánatos lenne – még a kódex elfogadása előtt – az előreláthatóság tárgyának további pontosítása, körülírása (az indokolásban nevesített) esetscsoportok, példák segítségével; a következménykár-fogalom egyértelművé tétele és kiterjesztése valamennyi személyi és vagyoni kárra, amelyek nem azonosak a szerződés tárgyában magában bekövetkezett kárral; s végül a kontraktuális és deliktuális kártérítési igények egymáshoz való viszonyának rendezése (szabad párhuzamos, vagy egymást kizáró igényérvényesítés).

Található a Javaslatban azonban olyan újítás, amely által kártérítési jogunk lényegesen nagyobbat „megy elébb”, mint az előreláthatósági klauzula bevezetése által. Ez pedig nem más, mint a szerződési szabadság fokának, a felek mozgásterének növelése a szerződéses felelősségkizárás, –korlátozás terén. Az 5:124. § szerint fogyasztói szerződésben ugyan továbbra is semmis a szerződésszegésért való felelősség kizárása vagy korlátozása, kivéve, ha az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti, de e korlátozás a hatályos Ptk. 314. § (2) bekezdése szerint nemcsak a fogyasztói szerződések, hanem valamennyi szerződés tekintetében érvényesül. A Javaslat szerint megszűnne továbbá – valamennyi, tehát a fogyasztói szerződések tekintetében is – a 314. § (1) bekezdésének a felelősség szerződéses kialakítási lehetőségét jelentősen szűkítő, szigorú szabálya, amely szerint szándékosan, súlyos gondatlansággal, vagy bűncselekménnyel okozott, továbbá az életet, testi épiséget, egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősséget nem

lehet kizárni. Egyet kell érteni a jogalkotóval abban, hogy az általános szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó szankciók, a szerződési jog „általános tilalomfái” (például a jó erkölcsbe ütköző ügyletek semmissége), végső soron pedig a jóhiszeműség és tisztesség követelménye mellett nincs szükség további konkrét, a szerződési szabadságot – különösen a professzionális gazdálkodó jogalanyok közötti szerződéses viszonyokban – korlátozó szabályra.¹⁰⁶ A következménykárok kiszámíthatatlansága ellenére ugyanis még mindig a felek tudják leginkább felmérni a konkrét szerződésből eredő kockázatokat, így az ezekért való felelősségvállalás határait is ők képesek a leghatékonyabban megvonni. Ám ha a felek e kérdésben nem állapodnak meg, az előreláthatósági klauzula hivatott e megállapodást helyettesíteni, így szerepe a fent részletesen tárgyalt összefüggések szerint jelentősen megnő.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Almási Antal* (1929), A kötelmi jog kézikönyve, I. kötet, 2. kiadás, Tébe Kiadóvállalata, Budapest
- Asztalos László* (1980), Szankció és felelősség a polgári jogban, in: Felelősség és szankció a jogban, szerk. Asztalos László és Gönczöl Katalin, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 263. skk. old.
- Bacsa György* (2001), A polgári jogi felelősség alapelveinek újragondolása különös tekintettel a szerződészegésért való kártérítési felelősségre, in: *Multa rogare, rogata tenere, retenta docere* – Studia Collegii de Stephano Bibo Nominati, Tudományos Diákköri Dolgozatok, 3. Band, red.: Garai Borbála és Takács Péter, Bibó István Szakkollégium – Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 75. skk. old.
- Bauer Miklós* (1988), A polgári jogi helytállás formái: felelősség és kártérítés in: *Jogtudományi Közlöny*, XLIII. évfolyam, 1988/4. szám, 195.-203. old.
- Bárdos Péter* (2001), Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest
- Bárdos Péter* (2002), Megjegyzések a JAVASLAT kárfelelősségi fejezetéhez, in: *Polgári Jogi Kodifikáció*, IV. évfolyam, 2002/5-6. szám, 3.-7. old.
- Bárdos Péter* (2004), Az új Ptk. Kárfelelősségi fejezete, in: *Polgári Jogi Kodifikáció*, VI. évfolyam, 2004/5-6. szám, 3.-6. old.
- Bíró Alma* (2003), A Bécsi Vételi Egyezmény előreláthatósági korlátjának kapcsolata a Ptk. kodifikációjával, in: *Scire aliquid laus est* – tudományos diákköri dolgozatok 2002, az ELTE ÁJK hallgatóinak tudományos diákköri dolgozatai, red. Garai Borbála – Takács Péter, ELTE ÁJK, Budapest, 42. skk. old.
- Choi, Bongkyung* (2003), Mangelschaden, Mangelfolgeschaden und Folgeschaden ohne Mangel im Lichte typologischen Denkens, Münchener Universitätsschriften – Reihe der Juristischen Fakultät, Band 182, Verlag C. H. Beck, Diss. München
- Csanádi György* (1969), Polgári jog, Tankönyvkiadó, Budapest
- Csécsey Andrea* (2004), A kontraktuális kárfelelősség fejlődése a római jogtól napjainkig, in: *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensis* – Miskolci Doktoranduszok Tanulmányai (Red. Stipta István), Tomus 4/1, Fasciculus 1-17., Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Kiadványsorozata, Bíbor Kiadó, Miskolc, 71. skk. old.
- Deutsch, Erwin* (1996), Allgemeines Haftungsrecht, 2., völlig neugestaltete und erweiterte Auflage, Carl Heymanns Verlag KG, Köln – Berlin – Bonn – München
- Dezső Gyula* (1932), Kártérítés módjai, in: *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek Kötelmi Jogunk Köréből* című művéhez, red. Almási Antal et al., I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 244. skk. old.
- Eörsi Gyula* (1961), A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség Akadémiai Kiadó, Budapest
- Eörsi Gyula* (1966), A polgári jogi felelősség kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Eörsi Gyula – Gellért György (szerk.)* (1981): A Polgári Törvénykönyv Magyarázata; Második kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest; *biv.*: *Eörsi/Gellért/Szerző (1981) 339. §, 1535. old.*
- Eörsi Gyula* (1974), A szerződészegési kártérítés korlátozásáról, in: *Magyar Jog*, XXI. évfolyam, 1974/1. szám, 142.-144. old.
- Eörsi Gyula* (1983), A közvetett károk határai, in: *Biztosítási Szemle*, XXIX. évfolyam, 1983/2.-3. szám, 33.-38. old.
- Eörsi Gyula* (1985), A közvetett károk határai, in: *Emlékkönyv Beck Salamon születésének 100. évfordulójára* – 1885.-1985., red. Németh János – Vékás Lajos, ELTE ÁJK Polgári Jogi, valamint Polgári Eljárásjogi Tanszék, Budapesti Ügyvédi Kamara, Budapest, 59. skk. old.

Eörsi Gyula – Lábady Tamás (1986), A biztosítás válasza a felelősséggel kapcsolatos legújabb tendenciákra, in: AIDA Biztosítási Jogi Világkongresszus, red. Bárd Károly, 1.kötet, International Association for Insurance Law, Budapest, 1. skk. old.

Eörsi Gyula (2003), Kötelmi jog, általános rész, 24. változatlan kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Erményi Lajos – Gyulai Dezső (2002), Vázlat, a szerződés, felelősség szerződésen kívül okozott károkért és a jogalap nélküli gazdagodás, a Ptk.-ban foglalt egyes szerződések (Ptk. XVII-I. fejezet) c. anyagnak a bírósági fogalmazóképzés keretében történő megbeszéléséhez, OIT Hivatala, Budapest

Fuglinszky Ádám (2003): A hibás teljesítésből eredő következménykárokért való kártérítési felelősség terjedelme, a felelősség kizárásának és korlátozásának lehetőségei, in: Liber Amicorum Studia A. Harmathy dedicata, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 119. skk. old.

Fuglinszky Ádám (2007): A teljes kártérítés elve, kritikája és korlátai, in: Ünnepi tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére (második Harmathy kötet) – jelen kázirat leadásakor megjelenés alatt -, Budapest, ELTE ÁJK

Görgy Mihály (1966), A teljesítés és a felelősség egyes kérdései az új szállítási szerződési rendszerben, in: Döntőbíráskodás, VII. évfolyam, 1966/5. szám, 161.-174. old.

Grosschmid Béni (1932) – eredetileg 1898, Fejezetek kötelmi jogunk köréből, első kötet, jubileumi kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Gellért György (szerk.) (2004) A Polgári Törvénykönyv Magyarázata; Első kötet, 1.-364. §§; KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest; hiv.: *Gellért/Szerző (2004) 339. §, 1229. old.*

György Ernő (1958), A szerződések jogi szabályozásának átalakulása a népi demokráciákban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Hanák András (1999), A polgári kódex rekonstrukciója, in: Van és legyen a jogban, tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 115. skk. old.

Harmathy Attila (1974), Felelősség a közreműködőért, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Havasi Péter (2002), A nemvagyoni kár bírói gyakorlata, in: Gazdaság és Jog, X. évfolyam, 2002/1. szám, 11.-14. old.

Kauszer Lipót (1939), A kártevés okozatosságáról, a Magyar Jogászegylet kiadása, Budapest

Kemenes Béla (1987), A polgári jogi felelősség érvényesítése a népgazdaságban, in: Jogtudományi Közlöny, XLII. évfolyam, 1987/6. szám, 269.-281. old.

Kemenes Béla (1987a), A polgári jogi felelősség néhány elvi és gyakorlati kérdése a gazdálkodó szervek körében, in: Emlékkönyv Dr. Szilbereky Jenő egyetemi tanár oktatói működésének 30. és születésének 70. évfordulójára, red. Tóth Károly, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 137. skk. old.

Kemenes István (1992), A szavatosság, a jótállás, és a kártérítés egyes kérdéseinek újraszabályozásához, in: Magyar Jog, XXXIX. évfolyam, 1992/1. szám, 13.-22. old.

Kemenes István (2004), Elképzelések a közreműködőért való felelősség szabályozásáról az új Polgári Törvénykönyvben, in: Gazdaság és Jog, XII. évfolyam, 2002/4. szám, 8.-14. old.

Lábady Tamás (1996), Elégtétel a nem vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában, in: Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére, red.: Hamza Gábor – Kajtár István – Zlinszky János, Studia Iuridica Nr. 123., Janus Pannonius Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Pécs, 188. skk. old.

Lamm Vanda – Peschka Vilmos (red.) (1999), Jogi lexikon, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest

Lukácsi Péter (2002), A kontraktuális felelősség a magyar polgári jogban, in: A polgári jogi tudományos diákkör évkönyve 2000-2001. tanév, red.: Bodzási Balázs, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 183. skk. old.

Marton Géza (1941), A kártérítés, in: Szladits Károly (red.): Magyar magánjog, harmadik kötet: A kötelmi jog általános része, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 358. skk. old.

Marton Géza (1942), Kártérítési kötelmek jogellenes magartatásból, in: Szladits Károly (red.): Magyar magánjog, negyedik kötet: A kötelmi jog különös része, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 781. skk. old.

Marton Géza (1992), A polgári jogi felelősség, TRIORG Kft., Budapest

Meszlény Artúr (1932), Kártérítés terjedelme, in: Glossza Grosschmid Béni Fejezetek Kötelmi Jogunk Köréből című művéhez, red. Almási Antal et al., I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 265. skk. old.

Nagy Éva – Pecze Dóra (2004), Polgári Jog II – jogi szakvizsga segédkönyvek, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs

Nochta Tibor (1989), A kármegelőzés polgári jogi eszközeiről, in: Jogtudományi Közlöny, XLIV. évfolyam, 1989/3. szám, 126.-130. old.

Petrik Ferenc (1991), A kártérítési jog, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Petrik Ferenc (1995), Szavatosság, Jótállás, Fogyasztóvédelem, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Petrik Ferenc (szerk.), Polgári Jog: Kommentár a gyakorlat számára, cserelapos kiadvány, 2002-es állapot, II. kötet, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, *biv.*: *Petrik/Szerző* (2002), 315. §, 506/4. old.

Petrik Ferenc (2002), Kártérítési jog, Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest

Rudolf Lóránt (1969), Adásvétel az új gazdasági mechanizmusban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Rózsa István (1963), Szállítási szerződések megszegése, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Salamonné Solymosi Ibolya (1986), A kötbér és a kártérítés a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseinek hibás teljesítése során, in: Magyar Jog, XXXIII. évfolyam, 1986/4. szám, 334.-344. old.

Sólyom László (1977), A polgári jogi felelősség hanyatlása, Akadémiai Kiadó, Budapest

Szalma József (1998), Okozatosság és polgári jogi deliktuális felelősség, in: Jogtudományi Közlöny, LIII. évfolyam, 1998/6. szám, 177. skk. old.

Szalma József (2000), Okozatosság és polgári jogi felelősség az európai és a magyar jogban, Miskolci Egyetem – Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc

Szalma József (2002), Alanyi és tárgyi felelősség, A vétkesség és a felróhatóság kérdésének lehetséges szempontjairól különös tekintettel a magyar Ptk. vonatkozó rendelkezéseire és ezek rekodifikációjára, in: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae (Red. Földi András), Tom. XXXVIII.-XXXIX. (Ann. 2001-2002), ELTE, Budapestini, 27. skk. old.

Szalma József (2003), A vétkességi felelősségről, a bizonyítási teherviselésről és a késedelmi kamatszolgáltatásról a Ptk. reformja kapcsán, LVIII. évfolyam, 2003/4. szám, 161.-177. old.

Szászy István (1943), A kötelmi jog általános tanai, egyetemi előadások összefoglalása, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Szladits Károly (1933), A magyar magánjog vázlata, II. rész, 4. átdolgozott kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Újváriné Antal Edit (2002), Felelősségtan, 7. kiadás, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2002

Vékás Lajos (2001), Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére – vitaindító tészek az új Ptk. koncepciójához – II. rész, III. évfolyam, 2001/4-5. szám, 3.-14. old.

Vékás Lajos (2002), Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél, in: Eörsi Gyula Emlékkönyv 1922.-1992., red. Sárközy Tamás – Vékás Lajos, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 205. skk. old.

Vékás Lajos (2005), Sérelemdíj – fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében, in: Magyar Jog, LII. évfolyam, 2005/4. szám, 194.-207. old.

Világhy Miklós (1971), A Ptk. felülvizsgálatának elvi kérdései, in: Magyar Jog, XVII. évfolyam, 1971/8. szám, 449.-459. old.

Wellmann György (2007), Reflexiók a Ptk. vitatervezetének a szerződésszegésre vonatkozó egyes szabályaihoz – jelen kézirat leadásakor kézirat formában bocsátotta rendelkezésemre a szerző, köszönet érte – várható megjelenés: Gazdaság és Jog, nyári duplaszám, ill. szeptemberi szám

Wilburg, Walter (1941), Die Elemente des Schadensrechts; Arbeiten zum Handels-, Gewerbe- und Landwirtschaftsrecht, Herausgegeben von Prof. Dr. Ernst Heymann, Berlin; N.G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung, G. Braun, Marburg a. d. Lahn

Zlinszky János (2001), Indokolt javaslat a Ptk. Felelősségi fejezetéhez, in: Magyar Jog, LVIII. évfolyam, 2001/8. szám, 449.-456. old. .

Zoltán Ödön (1961), Felelősség szerződésen kívül okozott károkért, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Zoltán Ödön (1980), Termelői felelősség a hibás teljesítésért, in: Jogtudományi Közlöny, XXXV. évfolyam, 1980/5., 291.-304. old.

— (1928), Magyarország Magánjogi Törvénykönyve, A M. Kir. Igazságügyminiszter által 1928. március 1.-én az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat, közzéteszi: A M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, *biv. Mtj. (1928)*, S. 117.

— (2005), Az új Polgári Törvénykönyv javaslata – normaszöveg és indokolás –, Második könyv: A személyek, Budapest, 2005. december 2. letölthető: http://www.im.gov.hu/download/masodik_konyv_-_a_szemelyek.pdf (letöltés dátuma: 2006. 02. 05, hiv.: *Javaslat (2005)*, 2:124. §, 163. old.

— (2006), Az új Polgári Törvénykönyv javaslata – normaszöveg és indokolás –, Ötödik könyv: kötelmi jog, Budapest, 2006. július 31., letölthető: <http://www.im.gov.hu/download/otodiktervezet.pdf> (utolsó letöltés: 2006. 11. 05.), továbbá ennek második része (31. 12. 2006): <http://www.im.gov.hu/download/otodiktervezet.pdf> (utolsó letöltés 2007. 05. 02.) *biv.: Javaslat (2006)*, 5:113. §, 119. old.

Jegyzetek

- 1 Vö. Fuglinszky (2003), 128. o.
- 2 I.d. ehhez Fuglinszky (2007), 3. sk. pontok
- 3 Wilburg (1941), 12. sk., 101. sk., 114.-118. old.
- 4 Mtj. (1928), 1111. § (2) bek.
- 5 Mtj. (1928), 1114. §, 1736. §, Marton (1941), 398. old., Szászy (1943), 139. old.
- 6 Grosschmid (1932), 671. old., Almási (1929), 174. old. A harmincas években már az elmaradt vagyoni előny megtérítésének e feltételhez kötését meghaladott tézisnek ítélte a szakirodalom, vö. Szladits (1933), 69. old., különösen a szerződésszegésekkel okozott károk, így a hibás teljesítéssel okozott következménykárok tekintetében, vö. Grosschmid (1932), 678. old. és Meszlény (1932), 289. skk. old.
- 7 Marton (1942), 883. old.
- 8 Petrik/Harmathy (2002), 339. §, 571. sk. old., Lukácsi (2002), 192. old., Szalma mindezt csak az „okkonkurencia” és a „kumulatív okozatosság” tekintetében állapítja meg (2000), 79. és 83. old.
- 9 Mégis felfedezhetők a bírói gyakorlatban ebbe az irányba mutató tendenciák, ld. pl. Petrik Ferenc elemzését az ún. menyasszonytánc jogeset kapcsán. A bíróság azzal az érveléssel utasította el a balesetben megsérült fiatalember menyasszonytánc elmaradása miatt elmaradt vagyoni előny iránt előterjesztett keresetét, mert a baleset vétkes okozójának nem kellett előre látnia, hogy a sérült völegény, s az esküvőn menyasszonytáncot terveznek, holott a felróhatóság keretében megjelenő előreláthatóságot csak a balesetre, mint a szabálytalan közlekedés következményére lehetett volna vonatkoztatni és nem az egyes kártételekre. Ld. Petrik (2002), 69. old. Vö. még Szalma (2000), 79. skk. old. és uő. (2002), 66. old. A nyilvánvaló dogmatikai hibára Bárdos is felhívja a figyelmet, ld. Bárdos (2002), 3. old.
- 10 Bauer (1988), 202. sk. old. E felfogás dogmatikai hibáira mutat rá Bárdos is, vö. Bárdos (2002), 3. old.
- 11 Marton (1941), 385. old., uő. (1992), 142. old.
- 12 I.d. az átdolgozott Marton féle javaslat 12. §-át, Zlinszky (2001), 451. old.
- 13 I.d. pl. Havasi (2002), 14. old.
- 14 I.d. Javaslat (2005) 2:124. §, 166. old., Vékás (2005), 202. old.
- 15 Eörsi (1961), 89. old., 100. skk. old.
- 16 Eörsi (1961), 103. old., 329. old. A későbbi szakirodalomban ugyanígy, ld. pl. Gellért/Kemenes (2004), 339. §, 1232. sk. old., Nagy/Pecz/Nagy (2004) 15. old.
- 17 *„A mérnöktől a mérnöki, a segéd munkástól a segéd munkási átlag gondosságot követel meg.”* Ld. Rudolf (1969), 227. old.
- 18 Petrik (2002), 48. old.
- 19 Eörsi (1961), 235. old., Zoltán (1961), 28. old. Eörsi/Gellért/Eörsi (1981), 339. § előtt, 1540. old., Asztalos (1980), 303. old. Ideológiai hevülettel eltúlozva ld. György (1958), 215. old.: *„A felelősségrevonás ismérve csak az élenjáró állami vállalat fokozott gondossága lehet.”* Az újabb szakirodalomban ld. Bárdos (2001), 84. old.
- 20 Gellért/Kemenes (2004), 339. §, 1233. old.
- 21 Eörsi (2003), 177. old.
- 22 Eörsi (1966), 238. old.
- 23 Szalma (2003), 167. old.
- 24 Utóbbiakhoz ld. Újváriné (2002), 92. old., a klasszikus példákhoz Zoltán (1961), 29. old., Eörsi (1966), 239. old.
- 25 Újváriné (2002), 92. old., Petrik (2002), 24. old.
- 26 Petrik (1995), 73. sk. old.
- 27 Marton (1992), 61. sk. old., 66. és 68. old.
- 28 Marton (1992), 66. old. Hasonlóan éles kritikát fogalmaz meg *Kauser* is, aki szerint „A

vétesség pusztá elnevezés, szkolasztikus ízű felosztási alap, amelynek materiális jelentősége nincsen." Kauser (1939), 177. old.

- 29 Súlyom (1977), 14., 36. és 110. old.
 30 Petrik (2002), 24. old.
 31 Ld. pl. Kemenes (1987), 274. old., Kemenes (1992), 21. sk. old., Csécsy (2004), 88. old
 32 Bárdos (2002), 3. old.
 33 Pl. Hanák (1999), 134. old., Csécsy (2004), 88. old. csak az üzletszerű gazdasági kapcsolatok szerződési jogára korlátozottan.
 34 Vékás (2001), 8. sk. old.
 35 Javaslat (2006), 5:113. §, 119. old. Az indokolás a fentiekben túl megemlíti még a károsult reparációs érdekét is.
 36 Javaslat (2006) 5:113. §, 122. old.
 37 Petrik (1995), 73. old.
 38 Eörsi/Gellért/Eörsi (1981), 339. §, 1547. old.
 39 Nochta (1989), 127. old.
 40 Zoltán (1980), 302. old., vö. még Petrik (1995), 74. old. a fel nem ismerhető anyaghiba tekintetében.
 41 Vö. Salamonné (1986), 344. old. ill. akár Eörsi elemzését az ún. tápszer ügy kapcsán: Eörsi (1966), 166. sk. old. Az „újabb” bírói gyakorlatból ld. BH 1994/150.
 42 A Szegedi Ítéletábla döntését BH 2004/191. számon tették közzé. Ld. még Kemenes (2004), 9. sk. old., továbbá Javaslat (2006), 5:118. §, (2) bek., 127. old.
 43 Deutsch (1996), 14. old.
 44 Kauser (1939), 18. old. A német felfogás kritikájához ld. még. uó. (1939), 171. old.
 45 Marton (1992), 140. skk. old.
 46 Eörsi (1961), 138. sk., 143. skk., 150., 161., 296. old. Eörsi (1966), 129. old.
 47 Világhy (1971), 456. old., Petrik (1995), 76. old., Petrik (2002), 68. sk. old. Ugyanígy Vékás (2002), 210. sk. old., aki ezt az okozatossági lánc bírói mérlegelésen alapuló mesterséges megszakításának, s így elméletileg hibás megoldásnak tekinti.
 48 Csanádi (1969), 277. old.
 49 Petrik (1991), 31. old.
 50 Eörsi/Gellért/Eörsi (1981), 339. §, 1552. old.
 51 Csanádi (1969), 277. old.
 52 Zoltán (1961), 101. old.
 53 Világhy (1971), 456. old.
 54 Ld. Harmathy elemzését a két közzétett eset és az okozatosság kapcsán, Petrik /Harmathy (2002), 339. §, 571. old. Az általános élettapasztalatot Bárdos is említi, vö. Bárdos (2004), 5. old.
 55 Utóbbihoz ld. Erményi/Gyulai (2002), 66. old.
 56 Petrik (2002), 64. skk. old.
 57 Szladits (1933), 68. old.
 58 Bárdos (2004), 5. old.
 59 Eörsi (1966), 148. old.
 60 Eörsi (1966), 167. old.
 61 Eörsi (1983), 35. old.
 62 Eörsi (1966), 145., 148. old., Eörsi/Gellért/Eörsi (1981) 339. §, 1551. old., Petrik (2002), 64. old.
 63 Eörsi (1985), 63. sk. old.
 64 Kauser (1939), 18. old.
 65 Petrik (2002), 64. old.
 66 Szalma (2000), 118. old., Bárdos (2001), 39. old.
 67 Gellért/Kemenes (2004), 339. §, 1230. old.
 68 Eörsi (1961), 450. sk. old.
 69 Eörsi (1966), 137. sk. old. Ugyanígy Petrik (1991), 29. old., uó. (2002) 70. old., Bacsó

(2001), 127. old. vagy ld. a már idézett példát Bárdostól, a kis pofon és a korábbi agyműtét miatt bekövetkező halál esetében, Bárdos (2004), 5. old.

70 Eörsi (1961), 450. old., uő. (1966) 139. old.

71 Petrik (1991), 28. sk. old.

72 Eörsi (1961), 449. old., uő. (1966), 135. old.

73 Szalma (1998), 187. old.

74 Ez utóbbi esetkört a magyar kártérítési jogi dogmatika nem az okozatosság körében, hanem önálló jogintézményként kezeli és tárgyalja. A kárenyhítési költségek kapcsán azonban mindenképpen helytálló lehet az a megközelítés, amely szerint tulajdonképpen itt is felvethető az okozatosság problémája. A károkozás és e költségek közé beékelődik ugyanis a károsult magatartása, döntése. A magyar jogi szabályozás törvényi előírásokkal és stabil bírói gyakorlattal az okozatosság vizsgálata helyébe konkrétabb kritériumrendszert állított, pl. célszerű és ésszerű kiadások, stb.

75 Dezső (1932), 232. old., Petrik/Harmathy (2002), 339. §, 572. old., utóbbi a többszöri műtétet követő fertőzések szövődmények kapcsán idéz egy legfelsőbb bírósági döntést.

76 Ld. a fentieket, továbbá Eörsi (1961), 457., 469. old., Bárdos (2004), 5. old.

77 Meszlény (1932), 279. old.

78 Grossschmid (1932), 663. old.

79 Grossschmid (1932), 664. sk. old.

80 Marton (1992), 120., 323. old.

81 Marton (1992), 132. old.

82 Dezső (1932), 203. old. Furcsa módon azonban ellenkezőleg is állást foglal, vö. 216.

old.

83 Eörsi (1961), 459. sk. old., Eörsi/Gellért/Eörsi (1981), 339. §, 1551. old.

84 Eörsi (1966), 133. sk. old.

85 Eörsi (1966), 193. sk. old., Petrik (2002), 248. old.; Petrik/Köles (2002), 357. §, 639.

old.

86 Vékás (2002), 208. old.

87 Vékás (2002), 207. old.

88 Gellért/Kemenes (2004), 339. §, 1230. old.

89 Eörsi (1985), 60. sk. old., Eörsi/Lábady/Eörsi (1986), 61. old.

90 Javaslat (2006), 5:113. §, 121. sk. old.

91 Javaslat (2006), 5:114. §, 123. sk. old.

92 Vö. Rózsa (1963), 213. sk. old., Görgy (1966), 170. old.

93 Harmathy (1974), 250. sk. old.

94 Vékás (2002), 208. sk. old.

95 Vékás (2002), 228. skk. old., 235. skk. old. egyetértően Bíró (2003), 49. old.

96 Marton (1992), 163. sk. old.

97 Eörsi (1974), 143. old.

98 *„Nem minden növény élhet meg bármilyen talajban, és egy másik talajban ugyanaz a növény eltérő lehet.”* Vö. Eörsi (1985), 65. old.

99 Bárdos (2001), 106. old., Csécsy (2004), 88., 91. old.

100 Grossschmid (1932), 667. old.

101 Grossschmid (1932), 679. sk. old. Egyetértően Dezső (1932), 249. old.: *„A kártérítési kötelezettség önmagában egy „normatív probléma”, azonban a kártérítés mérvé és terjedelmé törvényileg eleve meg nem határozható, semmiféle scholastikus rendszerbe nem foglalható, hanem esetről-esetre a bíró által döntendő el, akinek a feladata nem pusztán matematikai, hanem a jogsabályok hiányosságait is bölcs belátással kell kitöltenie.”*

102 Kemenes (1987a), 141. old.

103 Ld. ehhez különösen Choi munkáját, aki a hibás teljesítéssel okozott következménykárok problematikáját filozófiai, szemantikai összefüggéseiben, a mindent-vagy-semmit

illetve a több-kevesebb típusú megközelítés tükrében vizsgálja, különösen Choi (2003), 36. skk. old.

104 Lamm/Peschka (1999), 615. old.

105 Wellmann a „károsult vagyonában bekövetkezett egyéb kár” megfogalmazást javasolja, vö. Wellmann (2007), I. 1. ad b.)

106 Javaslat (2006), 5:124. §, 136. old.